

Nummer 2

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2011

Foto omslag: Vensteromlijsting in de topgevel van Pancratiusplein 48 te Heerlen.

INHOUD

Oostenrijkse woningen in de mijnstreek Door Paul Borger	49
Tussen kopie en gevoel - Grafmonumenten en profane bouwwerken Door Holger A. Dux	75
Aangestipt Door Roelof Braad en Wim Nolten	89

OOSTENRIJKSE WONINGEN IN DE MIJNSTREEK

Door Paul Borger*

Bijna iedereen kent de Oostenrijkse woningen in Nederland. Deze mooie, houten, alleenstaande huizen zijn meestal zwart van kleur. Ze staan vaak in groepjes bij elkaar op idyllische plekjes tussen veel groen op een behoorlijke lap grond. Hoe komen zulke woningen in Nederland en een flink aantal in de Mijnstreek? Wanneer en waar kwamen ze vandaan en wie heeft er voor gezorgd dat deze woningen hier terecht kwamen? Welke aannemers hebben ze gebouwd?

Woningnood in Nederland

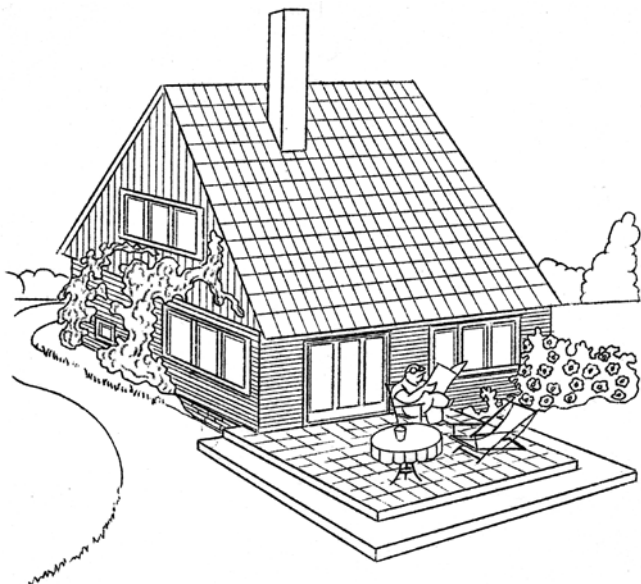
In de oorlogsjaren werden bijna geen nieuwe woningen in Nederland gebouwd. In de jaren voor de oorlog bouwde Nederland ongeveer 35.000 woningen per jaar. Daardoor was er een tekort aan woningen ontstaan. Dat tekort was fors groter geworden door de verwoestingen van het oorlogsgeweld. Liefst 82.600 woningen waren vernietigd of afgebroken en 40.700 woningen waren zwaar beschadigd. De 38.600 licht beschadigde woningen en het grootste deel van de zwaar beschadigde woningen werden in de eerste jaren na de oorlog hersteld, maar in 1949 was er nog altijd een tekort van 250.000 woningen.¹ Om het woningprobleem op te lossen zocht het Ministerie van Wederopbouw in 1946 naar niet al te dure huizen, die snel te bouwen waren. Die vond men in Oostenrijk bij de firma Thermobaugesellschaft GmbH uit Wenen. Toen de plan-

nen concreet werden, is er een dochteronderneming opgezet als Thermobau Nederland in Den Haag.² In die tijd van schaarste boden deze woningen voor Nederland een aantal belangrijke voordelen. 1. De woningen kwamen in de vorm van een bouwpakket naar Nederland, werden ter plaatse in een paar dagen opgezet en waren veel goedkoper dan de bakstenen huizen. 2. Door de speciale isolatie waren zij 's winters warmer en 's zomers koeler dan stenen woningen en door de lichtere fundering was ook de prijs gunstiger. 3. De constructie van de woningen was stevig en de woningen werden uitgevoerd als landhuisjes, naar ontwerpen van Nederlandse architecten. Daarbij was rekening gehouden met alle eisen en comfort die hier aan een woning gesteld werden.³

Oostenrijkse woningen voor Nederland

De regering vroeg in een brief aan de vier meest getroffen provincies of ze geïnteresseerd waren in Oostenrijkse woningen. Voor Limburg waren 200 woningen voorzien. Zo kwam bij de gemeente Heerlen op 12 oktober en bij de gemeente Hoensbroek op 16 oktober 1946 een brief binnen van de Hoofdingenieur-Directeur, Ir. Moubis, van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid Inspectie Limburg, afdeling Volkshuisvesting: "Ter beschikking zijn voor het ge-

heele land een 800tal Oostenryksche woningen. Ze zyn van hout vervaardigd en de indeeling volgt uit de teekening, die te mynen kantore ter inzage ligt. De fundeering, alsmede de schoorsteenen, het glas, het sanitair, de gas, water- en electriche installatie en de afvoerleidingen moeten in Nederland worden bygeleverd en aangebracht. De prys, kant en klaar gebouwd, doch zonder den grond en kelder is te stellen op fl. 10.000,-. De woningen zyn uitsluitend bestemd voor middenstanders." De gemeentes moesten bin-

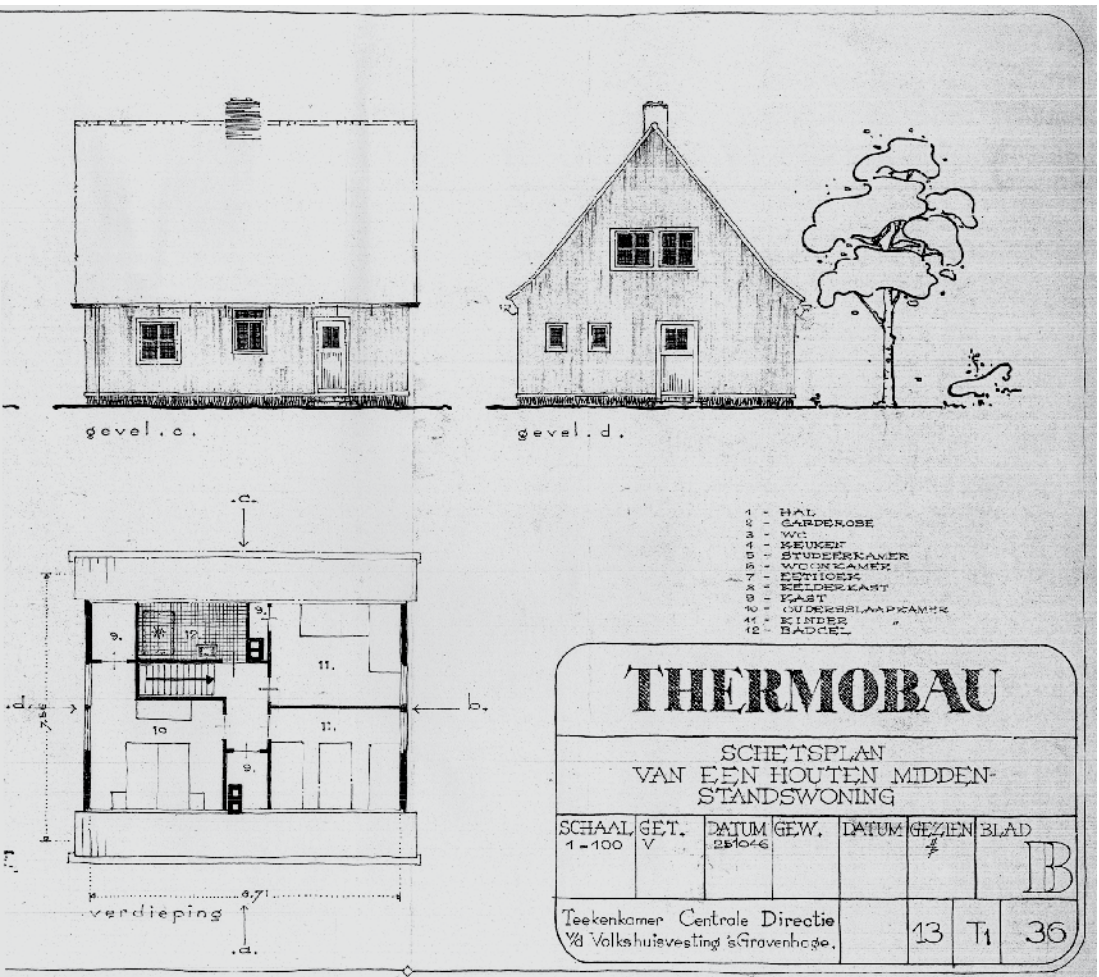
nen tien dagen laten weten of ze voor de levering van enkele woningen in aanmerking wensten te komen. De gemeente Heerlen reageerde alert en stuurde op 18 oktober 1946 een brief met een kopie van de brief van Ir. Moubis naar eventuele bedrijven die hier misschien interesse voor zouden hebben. Dit waren: 1. Directie der Staatsmijnen in Limburg; 2. Directie der Oranje-Nassaumijnen; 3. Bestuur van A.M.F.; 4. Firma Schunck; 5. N.V. Heerlener Manufacturenhandel 'V&D'; 6. Geneesheer-Directeur Vroedvrouwenschool; 7. Directie Ziekenhuis 'St. Joseph' en 8. N.V. Bruinkoolindustrie 'Carisborg'. Al vrij snel reageerde Staatsmijnen voor 200 stuks, mits de nodige vergunningen zouden worden verleend en de vereiste bouwrijpe percelen werden aangekocht. Ook V&D had interesse voor tien stuks, Ziekenhuis St. Joseph en de Vroedvrouwenschool elk voor twee stuks. In totaal dus 214 stuks. Alle brieven waren gedateerd op 22 oktober 1946. Op 25 oktober ging een brief van de Gemeente Heerlen naar de provincie om voor 210 woningen in aanmerking te komen, waarvan 200 stuks voor de *Nederlandsche Steenkolenmijnen*. Het Hoensbroekse gemeentebestuur vond de prijs niet te hoog en was meteen bereid een aantal van deze woningen aan te schaffen. Nog dezelfde week ging men naar Maastricht om deze woningen op te tekening te bekijken. Men had nog wat vragen, die men toen niet direct kon beantwoorden. Toch besloot het gemeentebestuur, na overleg met de gemeentearchitect M.J.J. van de Berg, om voor acht woningen in aanmerking te willen komen. Het Ministerie van Volkshuisvesting en Wederopbouw maakte werk van de aanvragen. In een schrijven van 16 april 1947 aan de gemeente Hoensbroek en Heerlen wees het Ministerie erop *"dat er eerlang in uw gemeente z.g. Oostenryksche Woningen zullen worden gebouwd, die waarschijnlijk op verschillende punten niet zullen voldoen aan de voorschriften van uw huidige bouwverordening. Zo bedraagt onder andere de hoogte van deze woningen op de begane grond 2.40 m en op de verdieping maar 2.30 m en voldoet ook de eisch van de brandvrijheid voor de buitenwanden niet"*. In de brief vroeg het Ministerie aan de betreffende gemeentes deze verordeningen tijdig aan te passen, om daarmee te voorkomen dat de bouw der woningen (die door vorst en sneeuw in Oostenrijk toch al zozeer verlaat was) stagnatie zou ondervinden. Ook werd verzocht om te bouwen op ruime kavels in verband met de brandveiligheid, waardoor ook de totaalprijs natuurlijk steeg.⁴ Voor de gemeente

Heerlen en Hoensbroek werd slechts de helft van het toegewezen aantal in rekening gebracht op het woningcontingent van 1947. Maar in principe werden de woningen in Heerlen direct voor kostprijs doorverkocht. Voor woningen die bestemd waren voor particulieren zou voorlopig een jaarlijkse bijdrage van ten hoogste fl. 300,- worden verstrekt, afhankelijk van de te bedingen huur.⁵

Aankoop van de woningen

Voor heel Nederland zijn er dus 800 stuks gekocht door het Ministerie van Volkshuisvesting en Wederopbouw en de woningen zijn betaald met goederen.⁶ Er was geen sprake van een gift, donatie of 'Wiedergutmachung' zoals men dat noemde. Het was dus een soort ruilhandel tussen Nederland en Oostenrijk. De Oostenrijkers zaten na de Tweede Wereldoorlog verlegen om voedsel en Nederland 'betaalde' deze woningen met zaden, gedroogde groenten en visconserven.⁷

De producenten van de woningen

De firma Thermobaugesellschaft GmbH uit Wenen die in Oostenrijk plaatselijke timmerfabrieken de elementen liet vervaardigen, verzamelde deze en stuurde ze per trein in onderdelen naar ons land.

Tot nog toe zijn er acht verschillende bedrijven bekend die in Oostenrijk de elementen vervaardigden. De fabrieken die in de Mijnstreek de woningen hebben geleverd waren de firma Retter uit Insbrück, kenmerk R.i., en de firma Truppe uit Villach, kenmerk T. Ongetwijfeld zullen er meerdere fabrieken zijn geweest, daar ook de kenmerken E.K., K.M. en Sch.R. genoemd worden in de transportdocumenten.⁸ De onderdelen zijn alle genummerd aan de zijkant en verwijzen naar de bouwtekeningen en het firmamerk in Oostenrijk. Er zijn tekeningen gevonden van het type A en B woningen. Ze verschilden in de indeling van de keuken, twee aparte schoorstenen, een kleine afwijking in de buitenmaten en de kozijnverdeling van het keukenraam en de deur. De woningen hebben een inhoud van ongeveer 380 m³. Tot zover bekend zijn er in de Mijnstreek 127 type B woningen gebouwd met één schoorsteen en vier kanalen op de spits van het dak en een aangepast type A woning in Brunssum met één schoorsteen en drie kanalen in de schuifte van het dak. De buitenafmeting van de woning is 7.70 m breed en 9.00 m diep. Als proef werden in een paar plaatsen in Nederland enkele Oostenrijkse woningen gebouwd. Al snel bleek dat de bouw niet zo vlot verliep als men eerst had gedacht. Zo gaf het Ministerie van Wederopbouw op 16 december 1947 een persbericht uit, waarin gemeld werd dat de Oostenrijkse woningen, die als proef in Wageningen waren gebouwd, zeer slecht van kwaliteit waren. De onderdelen hadden flink geleden tijdens het transport en het ontbrak bij de bouw aan juist inzicht in de montage en de verankeringen.⁹ Bij onderzoek van andere proefwoningen in onder andere Vught en Vlijmen, kwam naar voren dat de kwaliteit daar aanzienlijk beter was, maar dat de Oostenrijkers er toch meer aandacht aan moesten besteden. Om problemen bij de bouw te voorkomen, werden montagevoorschriften gemaakt voor elke afnemer van de woningen. Ofschoon het ministerie de woningen slechts hoefde af te leveren en dus niet verantwoordelijk was voor de opbouw, werd er op verzoek gratis deskundig personeel beschikbaar gesteld om service bij de bouw te verlenen.

Dakspanten

Transport van Oostenrijk naar Nederland

De firma N.V. Gebroeders Scheuer uit Amsterdam maakte in een circulaire van 20 januari 1948 bekend dat zij, op verzoek van het Ministerie van Wederopbouw, belast was met de gehele organisatie van de transporten vanuit Oostenrijk. Zodra de voor de gemeente bestemde woning werd afgezonden vanuit Oostenrijk, werd een vermoedelijke datum van aankomst aangegeven. De wagons kwamen in Venlo aan. Daarna werd er een tweede bericht verstuurd, waarna de gemeente zo spoedig mogelijk aan de *Nederlandsche Spoorwegen* moest laten weten naar welk dichtstbijzijnde station de wagons moesten worden gestuurd. In Hoensbroek was dit het station in Nieuw-

Lotbroek. In Heerlen was dit station Heerlen. De woningen voor de Staatsmijnen werden op verschillende locaties opgeslagen, onder andere op het terrein van de Staatsmijn Hendrik, de Staatsmijn Emma bij de cokesfabriek, de Staatsmijn Maurits bij het SBB onder het bordes van het zoutverladingsgebouw en bij Kerensheide in de nieuwe magazijnloods.¹⁰ Een complete woning paste in twee wagons. Vanuit Oostenrijk werden per trein 20 woningen tegelijk verstuurd. Elk huis woog 17.000 kg en het gewicht van de onderdelen varieerde van 30 kg tot 125 kg. Zwaar waren enkele buitenwandelementen van 230 kg. De inhoud van een gedemonteerd huis bedroeg 60 à 70 m³. Bij een opstapeling van 2,5 m hoog was een grondoppervlak nodig van 28 à 30 m² in een droge en overdekte opslag. Van elk huis was een inventarisatiestaat in de wagon aanwezig en indien er schade, diefstal of manco geconstateerd werd, was men verplicht onmiddellijk een protocol door de plaatselijke N.S. te laten opmaken en dit naar de N.V. Gebroeders Scheuer te sturen.¹¹

Acht Oostenrijkse woningen voor de gemeente Hoensbroek

Op 1 maart 1948 stuurde het Ministerie een brief naar de gemeente Hoensbroek dat er in de loop van de maand maart acht woningen in Venlo zouden aankomen, waarna ze tijdelijk werden opgeslagen in de gymzaal van de Heilige Montfortschool in Nieuw-Lotbroek.

Bouwgrond

De Hoensbroekse gemeenteraad besloot de “percelen aan de Kastanjelaan en de Paadweg aan te kopen voor de bouw van de Oostenrijkse huizen die renteloos liggen opgeslagen, daar er geen bouwterrein beschikbaar is”.¹² De grond werd gekocht van N.V. PLEM voor gemiddeld nog geen fl. 25,- per kleine roede (ongeveer 15 m²) en in de Paludestraat werd grond gekocht van de Woningvereniging Hoensbroek voor de prijs van fl. 2,- per m².¹³

Keuze voor de plaatselijke aannemer

In een vergadering van Burgemeester en Wethouders op dinsdag 27 april 1948 (burgemeester J.H. Martin, wethouder W.H. Mannens, wethouder J.H. de Vries en secretaris P.A.H.M. Peeters) werden de inschrijvingsbiljetten geopend voor de bouw van acht Oostenrijkse woningen in de gemeente. Na advies van gemeentearchitect Van de Berg werd besloten de bouw van deze acht woningen te gunnen aan aannemersbedrijf H. Geurten, aan de

Paadweg

Paludestraat

Kastanjelaan

Hommerterweg te Hoensbroek voor de som van fl. 74.400,. In deze prijs was geen kelder opgenomen.¹⁴ Naderhand werd besloten om tegen meerprijs toch een kelder toe te voegen. Tevens besloot het gemeentebestuur de twee woningen aan het Horstplein (Paludestraat 26 en 28) als eerste te bouwen. Deze woningen hebben geen kelder, maar een kelderkast in verband met de hoge stand van het grondwater.¹⁵

Rijksgoedkeuring voor de koop van bouwmaterialen

Op 4 juni 1948 werd de rijksgoedkeuring verleend voor het bouwen van acht Oostenrijkse woningen inclusief schuurtjes, met als geraamde bouwkosten fl. 126.400,-. Door de schaarste aan bouwmaterialen werden door het Rijk de volgende gedistribueerde materialen toegewezen: 9,6 m³ naaldhout, 2,8 ton betonijzer, 2,0 ton profielijzer, 96.000 stuks metselbakstenen, 16.000 stuks dakpannen en 40.000 kg cement. Aan aannemer Geurten werd door de Gemeentewerken een urgentieverklaring voor 40.000 kg cement afgegeven, die deze mocht kopen bij Bouwmaterialenhandel Meertens in Nuth en kon die betrekken in de week van 21 juni / 26 juni 1948.¹⁶

Huurders voor de acht gemeentewoningen

Aangezien men voor deze woningen huurders nodig had die dit konden betalen, kwam het goed uit dat bij de gemeente Hoensbroek op 17 en 18 juni 1948 twee brieven binnen kwamen van de Katholieke Ambachtschool 'St. Joseph' en de RKHBS. 'St. Jan' te Hoensbroek, met het verzoek om woonruimte ter beschikking te stellen voor hun lerarenpersoneel.¹⁷ En zo kwamen aan het Horstplein twee woningen voor leraren van de Ambachtschool en zes woningen aan de Paadweg 2 en Kastanjelaan 130-138 voor leraren van de HBS St. Jan. De twee woningen in de Paludestraat zijn nog de enige woningen, van alle Oostenrijkse woningen in de Mijnstreek, die van een woningvereniging zijn.¹⁸

119 woningen voor de gemeente Heerlen en Staatsmijnen

In een brief van 26 november 1946, getekend door de Hoofdingenieur-Directeur Limburg, dhr. Moubis, wees het Ministerie van Gezondheid, Inspectie Limburg afdeling Volkshuisvesting, 162 woningen toe, waarvan 148 aan de Staatsmijnen en 14 aan de gemeente Heerlen.

14 woningen voor de Gemeente Heerlen

Op 27 januari 1947 gaf V&D te kennen dat ze geen tien, maar zes woningen afnamen. De Vroedvrouwschool schreef op 3 februari af te zien van de twee Oostenrijkse woningen. De reden hiervoor was dat de voorgestelde plek, hoek Zandweg en de Dr. Clemens Meulemanstraat, tegenover de Vroedvrouwschool, als locatie werd afgewezen door Ir. Klijnen en Mr. v.d. Wiel. Zij waren samen met de Directeur der Publieke werken gaan kijken en ze vonden het maar niks dat er van die 'noodwoningen' werden gebouwd, dit gezien de belangrijkheid van het gebouw van de Vroedvrouwschool en de aanleg ter plaatse. De gemeente Heerlen besloot vervolgens om de zes woningen voorlopig zelf af te

nemen. Op 5 januari haakte ook het St. Joseph ziekenhuis af en annuleerde de twee bestelde woningen. Daarmee kwam het aantal woningen dat de gemeente afnam op acht. Op 6 januari 1948 gaf de Dienst Rijks Belastingen aan, dat zij graag vier woningen wilde verwerven voor hoger personeel van hun Dienst.¹⁹ Dat ook de Nederlandse Spoorwegen interesse had in deze woningen, blijkt uit de aanvraag voor een bouwvergunning op 9 januari 1948 voor de bouw van twee woningen aan de Esschenderweg in de wijk Ten Esschen op eigen terrein, vlakbij het spoor. Op 29 april 1949 werd deze aanvraag afgewezen door het Hoofd Publieke Werken, aangezien de bouw in strijd was met het uitbreidingsplan. Ter plaatse was geen woningbouw gepland. De Nederlandse Spoorwegen zagen toen af van het kopen en het bouwen van deze woningen.²⁰ Op 12 januari 1948 gaf de directeur van Publieke Werken in een brief aan, dat het bouwen aan de Caumerbeeklaan voor de zes woningen van V&D zeer goed kon. Stenen woningen mochten daar niet gebouwd worden, omdat op deze plaats de storing van Heerlerheide loopt, waardoor ernstige mijnschade bij stenen huizen zou optreden. Bij houten huizen is het risico van mijnschade beduidend minder. Uiteindelijk werden deze zes woningen aan de Oliemolenstraat en de Kerkraderweg gebouwd. Intussen was men nog steeds een plekje aan het zoeken voor de acht bestelde woningen. De optie om bij de Schandelmolen te bouwen viel af, omdat de vijver te zeer stonk. De Zandweg voorbij de Nieuwhuisstraat of de Joost van Vondelstraat waren ook niet echt goede locaties, evenmin de Schaesbergerweg-Meezenbroekerweg.

Op 30 maart koos men voor het terrein aan de Holleweg tegenover het slachthuis en het terrein aan de Caumerbeeklaan verbindingsweg Kaldebornweg, de latere Bongaertslaan. Het ministerie van Wederopbouw meldde op 24 maart 1948 dat in de tweede helft van april de acht woningen voor de gemeente Heerlen geleverd zouden worden. Op 16 april meldde de Fa. Scheuer dat er vijf wagons in Venlo waren aangekomen, die de 17^e verzonden zouden worden naar station Heerlen om daar gelost te worden. Deze acht woningen werden voor rekening van de gemeente gebouwd. Na een openbare aanbesteding op 27 mei 1948 met acht gegadigden uit Heerlen, Amstenrade, Born en Hoensbroek, werd de bouw gegund aan aannemer G. Eken, Buttingstraat 15 in Hoensbroek. Hij had als laagste ingeschreven en wel voor het bedrag van fl. 86.520,-. Hoofdopzichter v.d. Zwaard van de Staatsmijnen deelde mede dat Eken *"een kalm en bekwaam persoon*

Caumermolenweg

Oliemolenstraat

Bongaertslaan

is, een goed vakman waarmede een goed stuk werk is te maken". De grondstukken waarop de gemeente ging bouwen, waren eigendom van de gemeente Heerlen en varieerden van 450 m² tot 879 m².²¹

De bouw

Op 14 juli 1948 startte de bouw van vier woningen met stenen schuurtjes voor de Dienst Belastingen aan de Holleweg 8, 10, 12 en 14 op percelen van respectievelijk 450 m², 705 m², 625 m², 620 m². Ze werden verkocht voor fl. 21.200,- per stuk. De woningen waren gereed op 30 april 1949. De grond met een oppervlakte van ca. 2400 m² was door de Staat der Nederlanden gekocht voor fl. 13.388,75²²

Bongaertslaan 33, grootte 790 m², werd verhuurd voor fl. 61,25 per maand aan de heer V. Sniekers, hoofdinspecteur-titulair van 's Rijksbelastingen en was gereed op 15 april 1949. De woning werd ondergebracht bij de Stichting 'Centraal Woningbeheer'. De stichtingskosten bedroegen in totaal fl. 24.300,- inclusief grondkosten fl. 5300,-, bouwkosten, architectenhonorarium, dagelijks toezicht en renteverlies.²³ Bongaertslaan 35, grootte 879 m², werd voor fl. 23.580,80 verkocht aan N.V. Edah Levensmiddelenbedrijf te Helmond. De woning was gereed op 1 maart 1949 ten behoeve van de rayonverkoop leider de heer F.D.H. Flapper.²⁴ Drs. Marcel A.M. Steegh, houthandelaar uit Blerick-Maasbree, kocht Bongaertslaan 37 grootte 853 m², voor fl. 23.864,30. De bouw was gereed op 1 mei 1949.²⁵ Caumerbeeklaan 36, grootte 919,5 m², werd op 28-06-1948 voor fl. 24.321,80 verkocht aan mevrouw M.Ph. Li-Brassel en was gereed op 31 december 1948.²⁶ In juli 1949 schreef de heer Sniekers van Bongaertslaan 33, in een brief naar de Gemeentewerken dat er door de ophoging van de voortuin met harde en droge grond geen planten of gazon op kon

groeien. De grond zou minstens 50 à 60 cm diep omgespit moeten worden en met turf verrijkt, een kostenpost van fl. 400,-. Gemeentewerken loste dit probleem na overleg met de betreffende ambtenaar met eigen mensen op en legde voor weinig geld een mooie tuin met gazon aan.²⁷ Voor de N.V. Manufacturenhandel V&D waren zes woningen bestemd. Deze werden direct voor de kostprijs van fl. 6.600,- aan de betrokkenen geleverd. Het waren woningen voor kaderleden van V&D en in eerste instantie had men interesse voor een terrein tegenover het retraithuis.²⁸ Vier woningen werden gebouwd in de Oliemolenstraat, op nr. 73 voor C. Wiezer, nr. 75 voor de familie Beekman, nr. 77 voor J.A.H. Broerse, nr. 79 voor A.H. van Moll. De bouwvergunning werd verleend op 13 november 1947. De andere twee woningen kwamen in de Kerkraderweg nr. 4 voor een nog niet bekende familie en nr. 6 voor de familie Schaapveld. De bouwvergunning voor deze twee woningen werd verleend op 14 februari 1948.²⁹ Kerkraderweg nr. 4 werd in 1967 aangekocht door de heer A.H. Loos. Hij brak de woning af, omdat hij er geen kantoor bij mocht plaatsen. Een gedeelte van de woning

Badkamer, Maria-Gewandenstraat 125.

is hergebruikt aan de woning van Oliemolenstraat 79. De heer A.H. Loos was textielabrikant, die op deze plek een grote witte bungalow bouwde met een inpandige kantoorruimte.³⁰ De woningen zijn allen zonder kelder gebouwd en hebben enkel een kelderkast onder de trap. Schijnbaar is dit naar tevredenheid gegaan, want volgens een projectenlijst van Architectenbureau Peutz heeft deze in de jaren hierna een aantal grotere opdrachten gekregen voor V&D in Heerlen, Geleen en Roermond.³¹

Staatsmijnen 105 woningen

De gemeente Heerlen bestelde in eerste instantie de 148 woningen voor Staatsmijnen, met de aantekening, dat het College van Burgemeester en Wethouders het zeer op prijs zou stellen dat alle 148 door Staatsmijnen afgenomen woningen in de Gemeente Heerlen zouden opgericht. In het jaar 1946 maakte de dienst Publieke Werken een tekening dat Treebeek nabij de Staatsmijn Emma plaats zou kunnen geven aan een houten dorp. Het wegenstramien mocht niet te 'schilderachtig' zijn, wegens het meer Hollandse karakter van het wegennet van het oude Treebeek. Op 28 oktober was de maquette gereed. Ook een buurtgebouw zou er een plekje moeten krijgen. Op de plattegrond is het plan te zien dat voor alle 148 woningen werd gemaakt. Daarbij staan de woningen vlak naast elkaar in lange rijen. Waarschijnlijk was dit toch teveel van het goede want dit plan werd afgewezen en men ging op zoek naar betere alternatieven. Na een spoedoverleg op 9 december 1946 met de burgemeester, wethouder Jongen, architect en stedenbouwkundige Ir. Klijnen en van Staatsmijnen Ir. Fonteyn en Ir. Wirtz, werd in beginsel besloten om 65 woningen te plaatsen op het terrein 'Inter-Nos' van het Molenbergpark aan de Caumermolenweg, Van Lennepstraat, Van Alphenstraat, Justus van Maurikstraat en Gerard Bruningstraat. De andere woningen werden gedacht aan de terreinen Van der Schaar,

langs de geprojecteerde verbindingsweg Meezenbroekerweg-Schelsberg, de Heesberg-Akerstraat en tien stuks aan de Oliemolenstraat en Kerkraderweg. De gemeente dacht aan een verkorte onteigeningprocedure voor 'Inter-Nos', maar volgens de provincie moest er eerst onderhandeld worden. De gemeente kwam er zelf niet helemaal uit en op 30 december 1946 besloot de gemeente Heerlen dat Staatsmijnen zelf met 'Inter-Nos' tot een minnelijke schikking moest komen. Uiteindelijk was er teveel weerstand van de grondeigenaren en werd dit plan afgewezen en niet uitgevoerd.³² Inmiddels had Staatsmijnen in de gaten dat ze zoveel woningen in Heerlen niet kwijt kwamen. Ze probeerde 25 woningen aan de Oranje-Nassaumijnen te slijten. Deze bedankten vriendelijk vanwege 'financiële en kwaliteitsredenen'. Op 10 december 1947 vroeg Staatsmijnen aan de gemeente Heerlen om deze woningen buiten Heerlen te mogen bouwen of dat wellicht de Gemeente Heerlen geïnteresseerd was in deze 25 stuks. De Gemeente reageerde resoluut afwijzend en uiteindelijk werden deze 25 woningen volledig geannuleerd. Naar aanleiding hiervan werden vragen gesteld in de Eerste Kamer en Minister In 't Veld gaf toe dat Staatsmijnen

een deel van de aan haar toegewezen woningen van de hand moest doen, omdat ze de woningen niet geplaatst kreeg. Hierover berichtte het Limburgs Dagblad op 15 april 1948. Officieel bestelde de Staatsmijnen 123 woningen met een voorlopige prijs van fl. 6.300,- per woning franco station. De definitieve prijs werd op 30 mei 1949 vastgesteld op fl. 6.600,- door het Ministerie van Wederopbouw, getekend door C.J. Booster.³³ Op 27 juni 1947 vroeg Staatsmijnen een bouwvergunning aan voor het maken van funderingen en kelders voor tien stuks later op te richten Oostenrijkse woningen aan de Passartweg bij de Staatsmijn Emma. Deze vergunning werd wel verleend, maar ze zijn nooit op deze plek gebouwd.³⁴

Molenberg 7 woningen

Uiteindelijk besloot de gemeente Heerlen om een bouwvergunning af te geven voor zeven woningen aan de Causermolenweg.³⁵ Eind augustus 1947 begon aannemer Gebroeders Posthuma uit Treebeek aan de Causermolenweg met het maken van de kelders, de funderingen en binnenriolering voor zeven woningen. De aanneemsom voor dit werk was fl. 36.882,-.³⁶ Toen dit werk eind december gereed was, bouwde de firma K. Greep uit Den Haag voor fl. 53.790,- de huizen en zorgde voor de afwerking en uiteraard de bijbehorende schuurtjes.³⁷ In maart 1948 maakte het Rotterdams Loodgietersbedrijf, gevestigd te Hoensbroek, voor fl. 1.077,60 per woning de water-, gas- en afvoerleidingen en het sanitair voor toilet en badkamer. Half april mocht Electro Krumm uit Heerlen het elektrisch gedeelte maken en schildersbedrijf Colenbrander uit Heerlerheide mocht half mei de vloeren beitsen voor fl. 2.526,04.³⁸ Om deze woningen te kunnen bouwen werd een gedeelte van het 'voetpad van Heerlen naar Kerkrade' aan het verkeer onttrokken en er werd van de gemeente 63 m² gekocht tegen een prijs van fl. 0,50 per m². Ook diverse grondruilingen waren hierbij noodzakelijk.³⁹

Treebeek 40 woningen

Treebeek bleek toch een goede plek te zijn voor de bouw van Oostenrijkse woningen.⁴⁰ In maart 1947 kon de N.V. Amsterdamsche Ballast Mij. uit Amsterdam voor fl. 32.850,- beginnen aan een terrein nabij de Eduard Wintgenstraat, nu Meteorstraat nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 10, met het maken van negen kelders, funderingen en rioolaansluitingen met bijbehorend grondwerk.⁴¹ De woningen werden naderhand op de funderingen geplaatst door de firma K. Greep uit Den Haag en afgebouwd voor een prijs van fl. 100.450,-. Een van deze woningen is bijna geheel in originele staat.⁴² Op 2 januari 1948 informeerde Staatsmijnen bij de gemeente Heerlen of er in de wijken Welten of Heerlerheide nog plek zou zijn voor Oostenrijkse woningen. Staatsmijnen had in ieder geval geen geschikte plek meer voor handen in de gemeente Heerlen. Het gevolg zou kunnen zijn, dat de overige woningen in een andere gemeente opgericht moesten worden, hetwelk meebracht dat later ter compensatie in Heerlen andere woningen gebouwd zouden worden.⁴³ Niet lang hierna kwam het plan van de grond om nog eens 31 woningen in Treebeek te plaatsen aan een terrein nabij de Weijenweg (nu Trichterweg), en wel 24 stuks door de Gebroeders Posthuma en zeven stuks door firma K. Greep.⁴⁴ Om deze wonin-

Marsstraat

Meteoorstraat

gen met schuurtjes te kunnen bouwen werd een nieuw wegenplan uitgewerkt. Dit plan omvatte de Marsstraat nr. 1 t/m 15, Saturnusstraat nr. 1 en 2, de Venusstraat nr. 1, 3, 5 en 7 en Mercuriusstraat nr. 13 t/m 31.⁴⁵

De toenmalige weg van Amsterrade naar Nieuwenhagen-Passart werd opgeheven en Staatsmijnen vergoedde de gemeente 735 m² tegen een prijs van fl. 0,50 per m².⁴⁶ In maart 1948 begon de bouw van 27 woningen op een terrein aan de Wijenweg door het Timmer- en Aannemersbedrijf Gebroeders Posthuma. De aanneemsom voor het maken van deze woningen was fl. 377.682,-, inclusief de funderingen, kelders, rioleringen en stenen schuurtjes, waarvan 13 met een pannendakbedekking. Tijdens de bouw kwam men erachter, dat er eigenlijk maar plek was voor 24 woningen en men besloot om tegen een meerprijs van fl. 2.387,- de overige 3 woningen te plaatsen nabij de protestantse school aan de Steenberg (Maria-Gewanden) in Hoensbroek.⁴⁷ In mei 1948 startte de bouw van zeven woningen in de Mercuriusstraat door de firma K. Greep uit Den Haag, inclusief de funderingen, kelders, riolering en de bijbehorende stenen schuurtjes met een pannendak.⁴⁸ De aanneemsom voor deze zeven woningen bedroeg fl. 101.500,-.

Hoensbroek, Maria-Gewanden 3 woningen plus pastorie en kapelanie

Staatsmijnen vroeg bij de gemeente Hoensbroek een bouwvergunning aan voor het bouwen van vijf Oostenrijkse woningen nabij de protestantse school en een nieuw te bouwen katholieke kerk in Maria-Gewanden. De gemeente keurde deze aanvraag op 6 juli 1948 goed. Van de vijf woningen lagen er drie op terrein dat eigendom was van Staatsmijnen en twee op terrein van de kerk.⁴⁹ De drie woningen, kadastraal sectie A no. 2911, huisnummers 115, 117 en 119, werden in augustus 1948 gebouwd door Aannemersbedrijf Gebroeders Posthuma, Weijzenweg 117 Treebeek, voor de prijs van fl. 44.351,-. Deze aannemer bouwde eerder ook 24 stuks van deze woningen in Treebeek. Het loodgieterswerk werd uitgevoerd door J.M.J. Vlek, Akerstraat 84 te Heerlen. De aannemer Gebroeders Posthuma had op 26 augustus 1948 een factuur voor meerwerk ingediend van fl. 2.387,-. Daarbij inbegrepen was ook het nodige bewaken van de bouwmaterialen door twee nachtwakers.⁵⁰

Eerste bewoners

Op huisnummer 115 woonde de familie S.H. van de Broeck. De heer P.W. Backbier en zijn eega waren de eerste bewoners van huisnummer 117. In de woning met huisnummer 119 woonde de heer Senden met zijn familie.

De bouw van de pastorie en de kapelanie

De beide andere woningen, Maria-Gewandenstraat nummer 125 (kapelanie) en Zandbergsweg 26 (pastorie), zijn een jaar later gebouwd. Met de eigenaren van de grond, de R.K. Parochie en Kerk 'De Maagd der Armen', werd een overeenkomst aangegaan voor de duur van 50 jaren met een erfpachtcanon van fl. 1,- per jaar van 1-1-1950 tot 1-1-2000. De bouwterreinen waren 294,92 en 250,12 centiares. De pastorie is gebouwd in opdracht van de Gemeente Hoensbroek, de kapelanie in opdracht van Staatsmijnen, beide door Fa. Geurten uit Hoensbroek, die ook de andere acht woningen voor de gemeente bouwde.⁵¹ Op 8 februari 1950 is de kapelanie overgedragen aan de Gemeente Hoensbroek voor de huisvesting van de kapelaan van de parochie O.L.V. van Banneux voor een prijs van fl. 6.804,12.-.⁵² Van beide woningen is nergens iets te vinden over bouwkosten of ander soort kosten.⁵³ In de loop van 1965 maakte het kerkbestuur kenbaar aan de Gemeente Hoensbroek, dat ze graag de beide woningen wilde kopen voor fl. 16.300,- per stuk. Op 17 november 1965 ging de Gemeenteraad hiermee akkoord.⁵⁴ De eerste bewoners waren bouwpastoor J.B. Otten en kapelaan M.H.J. Lückner.

Bouwen buiten de gemeente Heerlen

De gemeente Heerlen was naarstig op zoek naar bouwgrond binnen haar gemeente, maar kwam tot de conclusie dat niet alle 124 woningen van Staatsmijnen op haar grondgebied gebouwd konden worden.

Op 6 oktober 1947 besloot de gemeenteraad dat Staatsmijnen tien woningen buiten Heerlen mocht bouwen bij de Staatsmijn Maurits. Staatsmijnen verzocht 25 woningen elders te mogen bouwen en wel een gedeelte in Geleen en Beek. Natuurlijk zou men er bij het bepalen van toekomstige bouwplannen rekening mee houden dat deze woningen aan de gemeente Heerlen waren ontgaan.⁵⁵

Mgr. Seipellaan, Stein

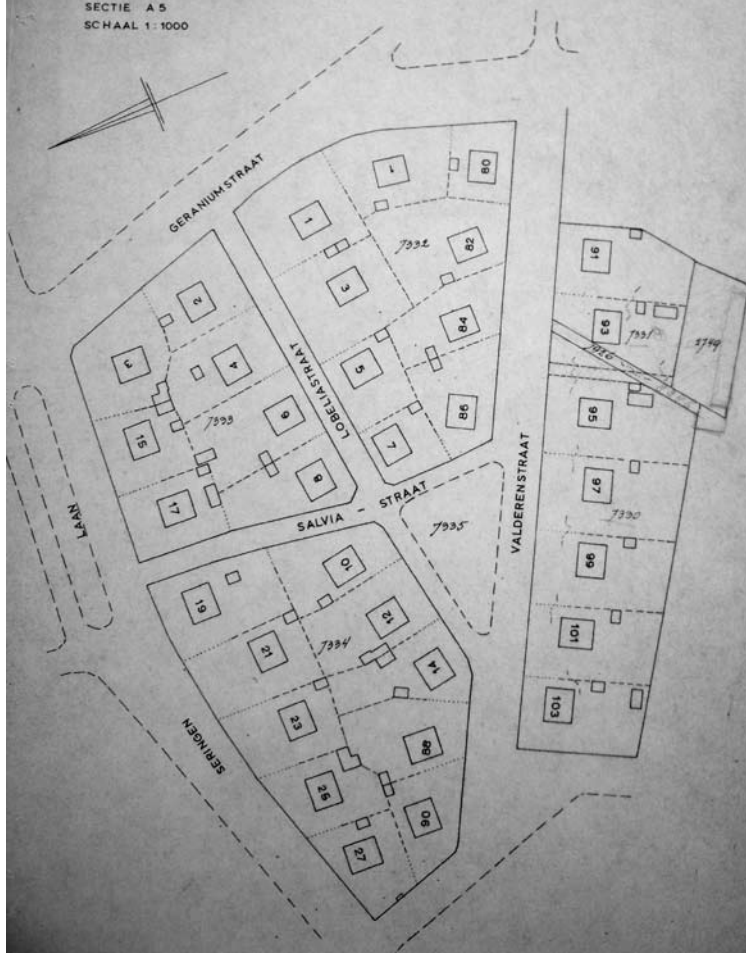
Beek/Kerensheide 10 woningen

Op 7 januari 1948 werd gestart met de bouw van tien woningen in de Monseigneur Seipellaan nummer 1-5-6-7-8-9-10-11-12-13 te (Oud) Kerensheide, gemeente Beek, ook wel werk Steinderkamp genoemd. Aannemersbedrijf G. van Deutekom uit Tilburg, mocht de tien woningen met schuurtjes bouwen voor fl. 55.950,-. Het bedrijf plande een bouwtijd van 18 weken.⁵⁶ Het granitonen terrazzowerk voor alle woningen werd op 13-7-1948 gegund aan Joseph Lizier uit Maastricht voor een totaalprijs van fl. 2.000,-.⁵⁷ Het zinkwerk aan de goten en afvoerleidingen, alsook de sanitaire installatie werd op 19 maart 1948 uitbesteed aan de firma W. Hoss te Meerssen voor fl. 10.650,-, waarbij ook de gasleiding was inbegrepen.⁵⁸ Deze woningen zijn omstreeks 1972 aan bewoners verkocht voor fl. 6.000,- per stuk, mits die ze zelf zouden afbreken en meenemen. Alle woningen zijn afgebroken en op deze plaats staat nu NAK 4 van DSM.⁵⁹

Geleen/Lindenheuvel 33 woningen

Op 14 juli 1949 kreeg de aannemer K. Greep uit Den Haag de opdracht om 33 Oostenrijkse woningen te bouwen op een terrein nabij Lindenheuvel in Geleen in de Geraniumstraat, Lobeliastraat, Valderenstraat en Seringenlaan. De woningen moesten binnen 35 weken vanaf opdracht gereed zijn. Het meer of minder werk zou naderhand worden verrekend.⁶⁰ Doordat een klein gedeelte van de bouwgrond voormalig stort was en wat lager lag dan de directe omgeving, was van een woning hoek Seringenlaan/Geraniumstraat de fundering versterkt en kreeg deze woning tevens een grotere kelder.⁶¹

In 1963 konden de bewoners van de Oostenrijkse woningen in Lindenheuvel aan-

geven of ze de woning wilden kopen voor de aangeboden prijs. Van de 33 woningen meldden 25 bewoners dat zij dit wilden doen. De overige bewoners (academici) was te kennen gegeven dat zij te zijner tijd naar een duurdere woning dienden uit te kijken en zij mochten deze woningen niet kopen. Binnen vijf jaar waren ook de andere woningen verkocht.⁶² De gemeente Geleen wilde de grond wel verkopen, maar alleen als alle percelen werden gekocht voor een prijs van fl. 10,- per m².⁶³ Na veel gesteggel kwam er een akkoord en Staatsmijnen stelde dat inclusief het bouwrijp maken van de grond en de paden een bedrag van fl. 15,- per m² als verkoopprijs redelijk was.

Geleen/Vuling 9 woningen

In de gemeente Geleen was nog een mooie bouwplaats voor 9 woningen tussen de Vulingweg en de Ridder Vosstraat. Dit werd de Drossaard van Strensstraat (1783-1794) 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 10.⁶⁴

In twee woningen werden twee extra kozijnen met dubbele ramen, hang- en sluitwerk, dubbel glas en verwerk geplaatst met een meerprijs van fl. 340,- compleet.⁶⁵ De woningen staan op mooie ruime kavels en deze woninggroep werd op 30 november 1949 door 's Rijkskas een jaarlijkse bijdrage toegekend van fl. 4.234,50.⁶⁶ Aan de N.V. Limagas werd op 24 augustus een verzoek gedaan om de woningen in verband met het betrekken van de woningen vóór 1 okto-

Srensstraat

Kruisbergstraat

Oude Lindestraat

ber 1949 aan te sluiten op het gasnet van Geleen. Doordat Limagas op korte termijn geen buizen kon krijgen, stelde Staatsmijnen deze buizen beschikbaar met de boodschap dat eenzelfde hoeveelheid binnen twee tot drie maanden moest worden terug bezorgd.⁶⁷

Brunssum/Kruisberg 1 woning

In 1948 is via het Ministerie van Wederopbouw een Oostenrijkse woning besteld voor de toenmalige dominee ds. J. Zwart van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt Brunssum-Treebeek als woonhuis en is waarschijnlijk gebouwd door eigen gemeenteleden.⁶⁸ De woning is aangepast en veranderd door de bekende architect L. Willems uit Brunssum die de woning een semi-permanente middenstandswoning noemde van het merk Thermobouw. Op 4 augustus 1948 is de bouwvergunning door de gemeente Brunssum verleend na goedkeuring van het Ministerie van Wederopbouw op 19 juni 1948.

Administratie- en legeskosten voor deze woning waren fl. 15,-.⁶⁹ De woning is gespiegeld ten opzichte van alle andere woningen in de Mijnstreek en heeft bijvoorbeeld het toilet en de keuken rechts van de gang. Voor de oplevering waren in het Bestek en Voorwaarden drie termijnen gesteld: De 1^e na 40 werkbare dagen, de 2^e na 55 dagen en de laatste termijn na drie maanden. Voor te late oplevering, ontstaan anders dan door overmacht, zou een boete van fl. 25,- per dag worden geheven. Door de aanpassing aan de straatzijde krijgt de woning het karakter van een landhuis en is in eerste instantie niet als Oostenrijkse woning herkenbaar, maar is het wel. Een pareltje in de Mijnstreek.

De laatste

De burgemeester van Hoensbroek, dhr. Martin, gaf in de B&W vergadering van twee september 1949 aan dat hij privé een Oostenrijkse woning had gekocht voor fl. 5.750,-. Waarschijnlijk is deze woning doorverkocht aan Ir. A.E. Dinger. Hij was medeverantwoordelijk voor het plaatsen van de Oostenrijkse Woningen die Staatsmijnen had besteld. Ir. A.E. Dinger was schijnbaar erg gecharmeerd van deze woningen, want hij liet in april 1950 deze Oostenrijkse woning oprichten in de Oude Lindestraat 63 te Heerlen. De plek was zo gekozen dat er vanuit de woning een schitterend uitzicht was over de omgeving en de prachtige proefboerderij hoeve de Aar, die ook zijn eigendom was, midden in een door hemzelf in de jaren twintig aangelegde botanische tuin. De fundering is extra verstevigd om mijnscheurwerking tegen te gaan en de stenen plint rondom het huis werd uitgevoerd in hardsteen. De uitvoering werd belast door de Technische Dienst van 'Ons Limburg' en de geraamde bouwkosten bedroegen fl. 29.285,- zonder de grond.⁷⁰

Algemeen

Oostenrijkse woningen zijn vrij grote woningen die door het merendeel van de bewoners als erg prettig wonen worden ervaren. Men hoort aan de geluiden van de woning de seizoenswisselingen: zij zijn warm in de winter en koel in de zomer. In de woningen van Staatsmijnen hebben in jaren vijftig en zestig ook academici gewoond, die geacht werden om niet permanent in deze woningen te blijven. Het 'klassenverschil' stond niet toe dat de baas in dezelfde woning woonde als zijn ondergeschikte. Vandaar dat er vooral in het begin een groot verloop van bewoners is geweest.

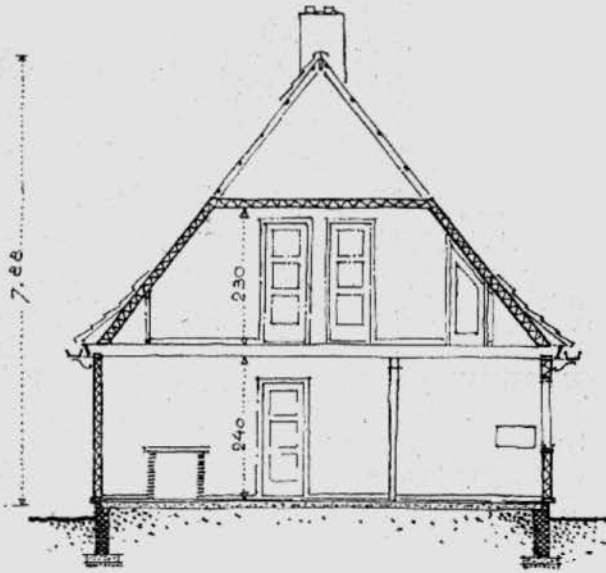
Als afscheiding tussen de percelen en de tuinen werd een esdoornhaag geplant en aan de voorkant een beukenhaag. In de tuin kwam een notenboom aan de zuidwestkant als bescherming tegen zon, wind, regen en ongedierte. Het onderhoud in de achtertuin moest de bewoner zelf doen.⁷¹ De wegen en paden bij de woningen, maar ook de aansluitingen op het riool en straatverlichting werden grotendeels door Staatsmijnen geregeld en betaald of er werd aan de betreffende gemeente een bijdrage betaald voor de aanleg hiervan.⁷² De woningen werden regelmatig met carbolineum behandeld om ze te beschermen tegen houtrot en weersinvloeden. De houten kozijnen werden elke vijf jaar geverfd met een lichte verf, die een extra accent gaf aan de woningen. Naderhand, toen de woningen verkocht waren, is men alternatieve verfproducten gaan gebruiken, waardoor er een scala aan kleuren werd gebruikt, hetgeen soms nadelig was voor het karakter en uitstraling van deze woningen.

In de vele stukken, brieven en aanvragen komt steeds weer naar voren dat Staatsmijnen, gemeentes, bedrijven en ook particulieren elk middel aangrijpen om bouwsubsidies aan te vragen en ook te krijgen, gelet op artikel 13 en 14 van de Financieringsregeling Woningbouw 1947/1948. Het ging toch om behoorlijke bedragen, die soms ruim fl. 500,- per woning per jaar bedroegen. Na tien jaar kon men van een afkoopregeling gebruik maken gelet op artikel 14 van deze Wet met een bedrag ineens.

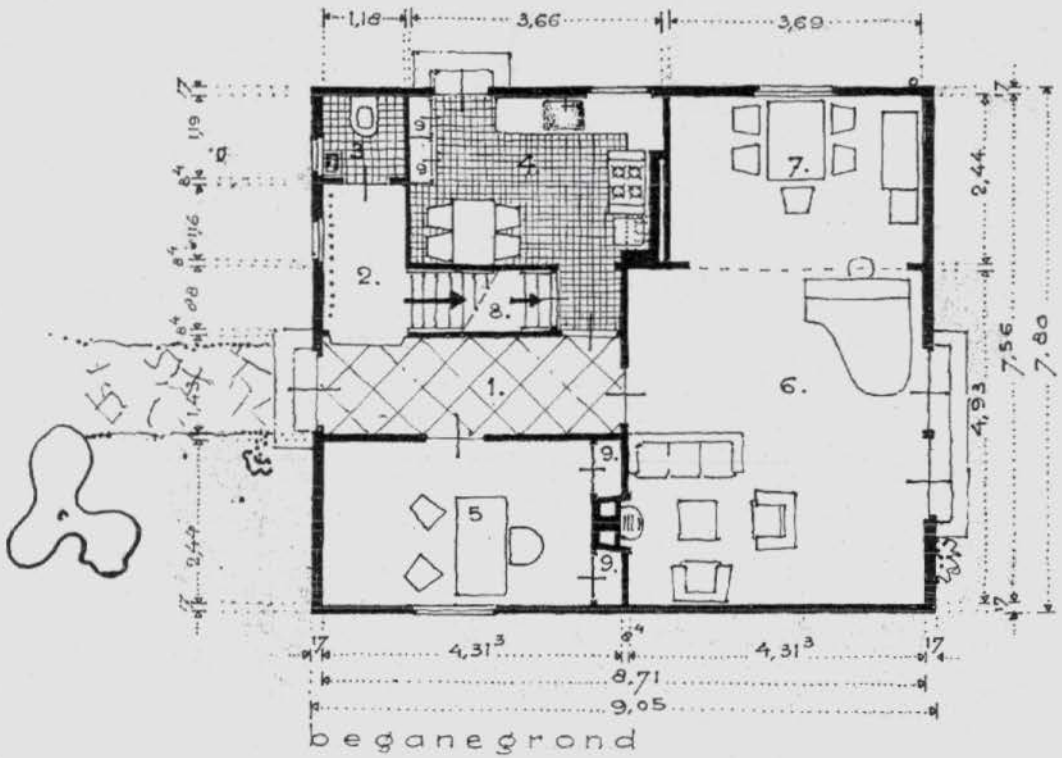
Ook was het een gegeven om zo min mogelijk belasting te betalen of zelfs kwijtschelding aan te vragen van grond-, straat- of waterschapsbelasting.⁷³

De indeling van de woningen

De woningen zijn ruim, niet alleen voor de begrippen van toen, maar ook naar die van nu. Op de begane grond is links naast de voordeur een toilet en de trap naar boven, rechtdoor komt men links in de keuken met voorraadmasten en in het plafond een koof met twee aansluitingen van de schoorsteen voor koken en ventilatie. Een keukendeur met ernaast een raam boven het aanrecht zorgt voor voldoende lichtinval. Het aanrechtblad en het 30 cm spatscherm was gemaakt van bruin granito met eronder kasten met vurenhouten deurtjes en legplanken. Uiteraard met een loden sifon in een stalen gegalvaniseerde afvoerpijp en koperen waterleidingen op crème wandtegeltjes. In het halletje onder de trap is de kelderdeur. Die geeft toegang naar een kleine kelderkast of een ruime kelder die droog en koel is. Bij de gemeentewoningen zijn de trappen naar de kelder van hout en bij Staatsmijnen van beton. Naast de voordeur is een stortkoker met een metalen deksel, die uitkomt in een afgeschermd kelderruimte waar de kolen werden opgeslagen. Tegenover de keuken is de

dwarsdoorsnede .

studeerkamer met in het midden van de wand naar de kamer een schoorsteen. Links en rechts daarvan maakte men vaak draagplanken of een kastruimte. Aan het einde van de gang is een grote woonkamer met twee tuindeuren naar buiten met elk vier deuren. In de ruime woonkamer is een doorgeefluik naar de keuken en steken er 70 cm wanden in de woonkamer om iets van afscheiding te creëren.

De ruime trap naar boven is rondom gesloten. Op de overloop rechtdoor zijn twee kleinere slaapkamers, die in de schuine zijkanten van het dak zijn afgetimmerd. Daardoor is er bergruimte gemaakt, die door een schuifpaneel van 80 x 100 cm toegankelijk is gemaakt. De badkamervloer en tussenwand, dorpel en plint is in een geheel gemaakt van bruin Granito. Aan de wand is een wasbak van porselein. Op de overloop is ook een ruime kast. Daar doorheen loopt de schoorsteen naar de zolder. Naast de trap is een grote slaapkamer met boven het trappengat toegang tot een ingebouwde kast, die achter de badkamer ligt. Ook hier is in het onderste schuine gedeelte een berging gemaakt door betimmering met ook een schuifpaneel. Vanuit een kleine slaapkamer was via een deurtje toegang tot de andere schoorsteen met een kleine berging. Door het nogal spitse dak bleef er nog een zolderruimte over, die in het begin niet werd benut. Door een luikje in de grote slaapkamer was de vloering bereikbaar.

Bij de woning hoorde een gemetseld halfsteens schuurtje van 2 x 3 meter met een deur, een raampje en een dak van asfaltpapier of een pannendak. De voorgeschreven omheining van palen en draad met houten poortje maakten het geheel compleet.

Zin of onzin

In de volksmond gaan verhalen, dat de Oostenrijkse woningen uit Zweden of Noorwegen komen. Het enige waar dit op gebaseerd zou kunnen zijn, is dat in 1946 op 26 oktober Staatsmijnen in Limburg een machtiging van het Ministerie van Economische zaken, afdeling Mijnwezen, hadden voor de aankoop van 150 stuks Zweedse houten woningen. Van deze machtiging kon men geen gebruik maken, daar de deviezenpositie van de Staatsmijnen deze aankoop niet toeliet. Ook zouden er woningen zijn gebouwd met materiaal van Staatsmijnen. Op geen enkele wijze is gebleken dat dit waar is. Wat wel waar is, is dat van de originele Oostenrijkse woningen elementen niet altijd pasten. Planken of zelfs elementen waren weg of beschadigd en deze moesten vervangen worden. Van elementen waren soms de nummers niet te lezen en dat veroorzaakte door het zoeken extra werk. Dit kwam regelmatig voor. Hierover stuurde de Chef van de Bouwafdeling, dhr. Mulder, op 28 augustus 1948 een brief naar het Ministerie t.a.v. de heer Doeven. Daarin noemde hij dat de kosten hiervoor gemiddeld fl. 168,- per woning zijn.

Oostenrijkse woningen zijn vanaf het begin gesteld als permanente middenstandswoningen met een levensduur van minstens 50 jaar. Ze staan er nu nog. De term noodwoning is onzin.

We zetten de geplaatste woningen nog even op een rijtje:

Gemeente Hoensbroek	Kastanjelaan	5 stuks
	Paadweg	1 stuks
	Paludestraat	2 stuks
		8 stuks
Gemeente Heerlen	Bongaertslaan	3 stuks
	Caumerbeeklaan	1 stuks
	Holleweg	4 stuks
	Oliemolenstraat	4 stuks
	Kerkraderweg	2 stuks
		14 stuks
Gemeente Brunssum	Kruisbergstraat	1 stuks
		1 stuks
Staatsmijnen in Limburg		
Gemeente Geleen		
Vuling	Strensstraat	9 stuks
Lindenheuvel	Geraniumstraat	2 stuks
	Lobeliastraat	11 stuks
	Valderenstraat	13 stuks
	Seringenlaan	7 stuks
Gemeente Beek		
Kerensheide	Mgr. Seippellaan	10 stuks
Gemeente Brunssum		
Treebeek	Marsstraat	31 stuks
	Saturnusstraat	
	Mercuriusstraat	
	Venusstraat	
	Meteoorstraat	9 stuks
Gemeente Heerlen		
Molenberg	Caurmolenweg	7 stuks
Centrum	Oude Lindestraat	1 stuks
Gemeente Hoensbroek		
Maria-Gewanden	Maria-Gewandenstraat	3 stuks
	Pastorie	1 stuks
	Kapelanie	1 stuks
		105 stuks
Totaal		128 stuks

Van alle woningen zijn er 11 afgebroken: een aan de Kerkraderweg 4 in Heerlen en tien aan de Mgr. Seippellaan in Beek.

* Paul Borger is winkelier en voorzitter van de Heemkundevereniging Hoensbroek.

Noten:

1. *Oostenrijk bouwt woningen voor Nederland*, brochure van het bureau 'Pre-Fabricated' [s-Gravenhage 1950], 2.
2. <http://www.huisduinerbelang.nl/oostenrijksew.html>.
3. M. Meijer-van der Linde et al., *De Vlissingse Houtkust, Geschiedenis van Oostenrijkse woningen in Vlissingen* [Vlissingen, 2006], 17.
4. RhH, 016 Archief Gemeente Heerlen 1919-1981 [AGH], inv.nr. 11795.
5. RHCL Maastricht, Archief Staatsmijnen in Limburg [SML], record 4131, inv.nr. 8.
6. <http://www.huisduinerbelang.nl/oostenrijksew.html>.
7. *De Vlissingse Houtkust*, 18.
8. *De Vlissingse Houtkust*, 28.
9. http://members.chello.nl/~b.douma1/historische_informatie/documenten_gem_archief/leeuwarden.
10. RHCL Maastricht, SML, record 4131, inv.nr. 8.
11. RHCL Maastricht, SML, record 4131, inv.nr. 8.
12. RhH, 061 Archief Gemeente Hoensbroek 1948-1981 [AGHbr.], inv.nr. 2, raadsvergadering 20 april 1948.
13. RhH, 066 Archief Gemeente Hoensbroek, Dienst Gemeente/Publieke werken 1919-1965 [AGHbr./GPW], inv.nr. 55, 14 april en 7 mei 1948.
14. RhH, AGHbr., inv.nr. 51, B&W vergadering 12 mei 1948, besluit 6399.
15. RhH, AGHbr., inv.nr. 51, B&W vergadering 27 april 1948, besluit 6387.
16. RhH, AGHbr./GPW, inv.nr. 55, 15 juni 1948.
17. RhH, AGHbr., inv.nr. 51, B&W vergadering 29 juni 1948.
18. Mevr. Konsten bewoonster.
19. RhH, AGH, inv.nr. 11795.
20. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1948/001a.
21. RhH, AGH, inv.nr. 10125.
22. RhH, AGH, inv.nr. 10125.
23. RhH, AGH, inv.nr. 10126.
24. RhH, AGH, inv.nr. 10132.
25. RhH, AGH, inv.nr. 10131.
26. RhH, AGH, inv.nr. 10130.
27. RhH, AGH, inv.nr. 10125.
28. RhH, AGH, inv.nr. 11795.
29. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1947/057 en 1948/012a.
30. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1967/027.
31. Conclusie auteur na beoordeling van de bestekkenlijst van Architectenbureau Peutz.
32. RhH, AGH, inv.nr. 11795.
33. RHCL Maastricht, SML, record 4131, inv.nr. 8.
34. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1947/031.
35. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1948/024a.
36. RHCL Maastricht, SML, record 4213, inv.nr. 90.
37. RHCL Maastricht, SML, record 4216, inv.nr. 93.
38. RHCL Maastricht, SML, record 18418, inv.nr. 86.
39. RHCL Maastricht, SML, record 13183, inv.nr. 71.
40. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1948/024a.
41. RHCL Maastricht, SML, record 4210, inv.nr. 87.
42. RHCL Maastricht, SML, record 18401, inv.nr.69.
43. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 11795.
44. RHCL Maastricht, SML, record 18412, inv.nr. 80.
45. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1948/031
46. RHCL Maastricht, SML, record 13183, inv.nr. 71.
47. RHCL Maastricht, SML, record 4224, inv.nr.101.
48. RHCL Maastricht, SML, record 4225 inv.nr.102.
49. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1949/009.
50. RHCL Maastricht, SML, record 18423 inv.nr. 91.
51. RhH, AGHbr./GPW, inv.nr. 55.
52. RHCL Maastricht, SML, record 18494, inv.nr. 161.
53. RHCL Maastricht, SML, record 4184, inv.nr. 61.
54. RhH, AGHbr./GPW, inv.nr. 57.
55. RhH, AGH, inv.nr. 11795.
56. RHCL Maastricht, SML, record 18423, inv.nr. 91.
57. RHCL Maastricht, SML, record 4181, inv.nr. 58.
58. RHCL Maastricht, SML, record 4178 inv.nr. 55.
59. Piet Hendricks, 'Oostenrijkse woningen in Lindenheuvel', in: *Tijdschrift Heemkundevereniging Geleen*, 20(1999)3, 45 e.v.
60. RHCL Maastricht, SML, record 4180, inv.nr. 57.
61. Piet Hendricks, 46.
62. Piet Hendricks, 47.
63. RHCL Maastricht, SML, record 13814, inv.nr. 498.
64. RHCL Maastricht, SML, record 18399, inv.nr. 67.
65. RHCL Maastricht, SML, record 4187, inv.nr. 64.
66. RHCL Maastricht, SML, record 18401, inv.nr. 69.
67. RHCL Maastricht, SML, record 10462, inv.nr. 577.
68. Volgens de uitleg van oud-bewoner dhr. G. Haze die hier na de dominee woonde.
69. Bouw- en Woningtoezicht Gemeente Brunssum, inv.nr. 1948/19.
70. RhH, AGH, Bouwdossiers, inv.nr. 1950/022.
71. Piet Hendricks, 47.
72. RHCL Maastricht, SML, record 17717, inv.nr. 4469 en record 4333 inv.nr. 209.
73. Besluit van 23 juli 1948 no. PB. 2075, van de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting t.a.v. financieringsregeling.

Bijlage 1**Oostenrijkse woning volgens stuwplan (stapelen op volgorde)**

Alle elementen zijn doorgenummerd en staan op de aangegeven tekening

Groep I

		Tekening:
8 st.	Muurplaten buitenwand	D.8552
12 st.	Muurplaten binnenwand	
38 st.	Spijkerribben begane grond	
1 st.	Meterputdeksel boardstroken voor onderstopping	
209 st.	Vloerdelen begane grond	D.8564

Groep II

28 st.	Binnenwand elementen begane grond	D.8554
92 st.	Veren binnenwand	
26 st.	Buitenwand elementen	D.8554
50 st.	Duivels buitenwand	
50 st.	Veren buitenwand	
1 st.	Verdieping trap	D.8554
4 st.	Hoekstijlen	

Groep III

17 st.	Bovenregels binnen- en buitenwanden begane grond	D.8759
33 st.	Verdieping balklaag	D.8763
45 st.	Plafond schotten begane grond	
17 st.	Onderregels binnenwand verdieping	D.8565

Groep V

193 st.	Vloerdelen verdieping	D.8565
---------	-----------------------	--------

Groep IV

4 st.	Schuine buitenwand element	D.8555
4 st.	Topgevels	
4 st.	Topgevels met raam	D.8563
4 st.	Topgevels 2 L. en 2 R. verdieping binnenwand elementen	
4 st.	Schuine binnenwand elementen	D.8555
1 st.	Schuine binnenwand element met deur	
1 st.	Halve binnenwand element	
5 st.	Binnenwand elementen met deur	
1 st.	Binnenwand elementen met deur en sponning	
15 st.	Enkele schotten	
1 st.	Trappenhuis	
1 st.	Stokers	
11 st.	Binnenwand elementen	D.8555

Groep VI

13 st.	Bovenregels verdieping	D.8762
27 st.	Dakelementen	D.8763

1 st.	Dakelement met sparing	
15 st.	Vlieringbalken	D.8761
24 st.	Plafond verdieping elementen	
28 st.	Vloerelementen vliering	
26 st.	Sparren	

Groep VII

Restanten zijnde klein timmerwerk

26 st.	Scheg	D.8761
8 st.	Afdeklat topgevel	
12 st.	Overstek topgevel	
12 st.	Profiellat topgevel	
50 m ²	Boardplaten	
62 m ²	Thermofolie	
10 kg	Draadnagels	
4 st.	Boeidelen	
92 st.	Opsluitlatten	
6 st.	Driehoeklijstjes	D.8761
46 st.	Panlatten	
9 st.	Hoeklijsten	
3 st.	Balkstukken	
1 st.	Leuning	
1 st.	Plafonddeel	
2 st.	Pasdeel	
7 st.	Trapbeschieting	
40 st.	Plinten	

Bijlage 2   Materiaalstaat voor een Oostenrijkse woning

Voor de schuurtjes

20 zakken	cement à 50kg
1,5 m ³	betonmengsel
1,5 m ³	metselzand
4250 st.	metselsteen hardgrauw
7 m ²	betontegel 4cm
7 st.	rode plavuizen lekdorpels
1 st.	verglaasd schoorsteenpotje
150 m.	betonijzer 6 mm
200 m.	betonijzer 8 mm
1 kg.	binddraad No. 18 gegloeid
14 m ²	heraklithplaten in lengten van 2 m
1 st.	dennen 8 x 6,5 cm in lengte van 3,70 m
22 m ²	rubberoid
4,2 m.	5,5 x 7 cm in lengten van 0,6 en 1,50 m voor raamkozijn

0,2 m ²	zink No. 14
3 kg.	draadnagels en schroeven
4,2 m.	3,5 x 9,5 lengte van 2.10 m voor deurkozijn
5,8 m.	2,8 x 12 cm lengte van 1,80 m
0,1 m.	bladlood 12 ponds
5,5 m.	1" x 3"
7,5 m.	panlat voor dak
18,5 m.	velgschroot 10 x 1,6 cm lengte van 2,05 m voor schuurdeur
1 st.	2,2 x 9,5 cm lengte 2 m
2 m ²	bekistinghout 1"
2 st.	schuurdeur scharnieren
1 st.	schuurdeurslot met kruk
50 kg.	pannengruis
10 kg.	mastiek
200 st.	porisosteën
2 m.	eternitbuis 12 cm

Onderbouw met kelder

30 m ²	bekistinghout 1"
2 m ³	baddinghout voor bekisting en stempeling
1 kg.	draadnagels 30/10 en 60/5
350 kg.	betonijzer in 6,8,10 en 12 mm
12000 kg.	cement klasse A
20 m ²	betonmengsel
6 m ²	grove betonzand
6 m ²	metselzand
10 zak	schelpkalk voor metselwerk
4000 st.	porisosteën
2500 st	trasraamklinker
20 st.	muurplaatankers 12mm 50 cm lang
2 st	U ijzers 40/35 voor kolenschuif
1 st.	geribd plaatijzer voor kolenluik 1,10 x 1,10 m
4 m.	geasfalteerde ijzeren pijp Ø 10 cm
2 st.	geasfalteerde ijzeren bochten
6 st.	muisroosters
40 m.	gegalvaniseerde draad 4 mm voor ribankers
1 st.	koekoekrooster 86 x 60 cm
20 m.	stripijzer voor verankering 5 x 50 mm
100 st.	houddraadbouten voor verankering 9/80 mm
20 kg.	ijzer 16 mm Ø voor ankers

Bovenbouw

1 st.	complete bovenbouw (woning) volgens stuwplan
10 st.	kozijnankers 9 mm
3 m.	stripijzers voor ankers 4 x 40 mm
4 m.	stripijzers voor raamwinkelhaken 6 x 40 mm
6 kg.	draadnagels 24/12

3 m ²	lood 15 ponds voor slabben en indekking
16 m.	eternitbuis Ø 12 cm
8 st.	eternitbochten
1000 st.	porisostenen
4000 st.	metselsteen hardgrauw
4 st.	nisbussen
3 st	roetschuiven
4 st.	schoorsteenpotten
500 kg.	cement klasse A
600 st.	lilliputstenen voor schoorsteenmantel
170 st.	crèmetegels 15 x 15 voor keuken
2 st.	crèmetegels voor hoeken
33 st.	crèmetegels voor ronde kanten
15 m ²	asbestplaat voor badcel en wasemkap keuken
2,6 m ³	hout voor timmerwerk keukenkast en aanrechtkast
250 st.	straatklinkers voor rollagen
15 st.	basaltinetegels
20 m.	stripijzer 6 x 25 mm voor ankers en gootbeugels
20 m.	stripijzer 6 x 30 mm voor ankers en gootbeugels
4,5 m.	stripijzer 6 x 40 mm voor ankers en gootbeugels
40 kg.	betonijzer
4 st.	strijkankers 6 x 40 mm lang 90 cm
20 m ²	zink no. 14 voor goten en afvoeren
1 st.	vierpans-dakraam
6 rollen	kippen gaas
6 rollen	asfalt papier 40-45 kg per rol van 15 m ²
1900 st.	verbeterde Hollandse pannen (OVH)
30 st.	vorsten
80 st.	onderpannen
120 st.	zijgevelpannen L en R
10 m ³	hout in verschillende afmetingen voor verstevingen en betimmering

Na het gereedkomen van alle houtwerken, welke met olie verf behandeld moeten worden, zoals: ramen, deuren, kozijnen, windveren, daklijsten, trappen en keukenbetimmeringen gronden, stoppen en plamuren en dekkend afverven in een nader op te geven kleur met standolieverf. Alle wanden binnen de woning, inclusief alle kastwanden, grondig schoonmaken en harsvlekken verwijderen. Hierna 1 x voorbehandelen met verdunde flatting en 1 x aflakken met een blanke vernis waaraan, indien nodig wordt geacht, een weinig kleurstof kan worden toegevoegd. De wanden van de woon- en studeerkamer inclusief de eethoek, te bespannen met jute en te beplakken met grondpapier, waarover behang van gemiddeld fl. 1,50 per rol geplakt wordt. Alle plafonds voor te behandelen en beschadigingen stoppen en plamuren en 2 x dekkend te behandelen met een emulsieverf. De eternietplaten in de badkamer en keuken 2 x gelijkmatig en dekkend behandelen met mineraalverf in een nader aan te geven kleur. De Porisostenen zijn te betrekken via de steenfabriek op de Staatsmijn Maurits voor fl. 51,40 per 1000 st. op de wagen geladen, inclusief omzetbelasting. Bijkomende werkzaamheden: loodgieter, sanitair, gasfitter, gasleiding, elektrische installatie, terazzowerk keuken en badruimte, glas en het hang- en sluitwerk.

Kerkrade, kerkhof, grafmonument Maria Jose Deutz geb. Meyers, 1866.

Grafstenen van de familie Ackens 1894.

Grafmonument Schönefeld 1916.

Schaesberg, kerkhof, onbekende grafsteen.

TUSSEN KOPIE EN GEVOEL

Grafmonumenten en profane bouwwerken

Door Holger A. Dux*

In het laatste nummer van 2010 beschreef de auteur met betrekking tot het historisme in de 19de en vroege 20ste eeuw in Parkstad Limburg na een algemene inleiding de religieuze architectuur, kerken en kloosters. In dit tweede deel van zijn bijdrage behandelt de auteur grafmonumenten, woonhuizen en andere profane bouwwerken.¹

Grafmonumenten

Grafmonumenten uit de periode van het historisme kunnen we als kleine architectuur beschouwen, op de grens tussen sacrale en profane ontwerpen. In beperkte dimensies wordt in een notendop de vormgeving van gevels van grootschaliger gebouwen herhaald. In de laatste decennia van de 19e eeuw domineerden de neoromaanse en neogotische vormen. Van lokale kalksteen vervaardigde men hoge kruisen, in veel gevallen voorzien van een figuur van de stervende Christus.

Minder vaak voorkomend zijn gedenkzuilen. De spitsbooguitsparingen met flankerende kolommen vertonen gelijkenissen met portalen en doen met de driehoekige gevels denken aan huizen of heiligdommen. Ze symboliseren 'de laatste aardse verblijfplaats' en kunnen worden geïnterpreteerd als een symbool voor 'van deze zijde naar gene zijde'. Gemakkelijk te bewerken kalk- en zandsteen zijn zeer geschikt voor het aanbrengen van bloemen en andere decoratieve motieven.

Zeldzamer zijn pilaren of obeliskken. Gepolijst mat zwart graniet is zeer duurzaam, maar kostte vanwege het transport vanuit Zweden wezenlijk meer dan de regionale steen. Het brosse materiaal kan slechts met moeite worden bewerkt met conventionele gereedschappen. De zwarte kleur van het graniet is bijzonder geschikt om het verdriet van de nabestaanden uit te drukken. Als grafversiering was het zeer populair, maar de sculpturen waren ook kostbaar. In vroeger tijden overheersten de beelden van Christus, de Moeder Gods of de patroonheilige van de overledene. Na 1900 werden veelal engelen of geïdealiseerde rouwende vrouwen toegevoegd aan het funeraire idioom. Het aantal werkuren van de beeldhouwer was bepalend voor de prijs van de beelden.

Goedkoper waren afgietsels van een origineel ornament.² Vanaf de jaren 1910-1920 werden de traditionele ontwerpen aangepast. Het kruismotief blijft herkenbaar, zij het meer geabstraheerd, en werd gecombineerd met andere geometrische vormen zoals de obelisk of de halve cirkel. Vanaf dat moment werden grafstenen vaker machinaal bewerkt.

Profane bouwwerken

Wat in het eerste deel van dit artikel is gezegd over de religieuze gebouwen geldt soms ook voor seculiere gebouwen. Echter, er is sprake van een verande-

ring van stijl met veel kortere tussenpozen. Over privégebouwen uit de periode tussen 1850 en 1920 is het bronnenmateriaal vaak zo slecht bewaard dat veel bouwmeesters onbekend blijven en de ontstaansgeschiedenis alleen maar globaal kan worden omschreven.

Bijna alle resterende gebouwen zijn voorbeelden van bouwprojecten door de overheid, woning- en utiliteitsbouw in de stad en woonwijken en villa's. Deze diversiteit kan beschreven worden aan de hand van verschillende stijkenmerken.

Eclecticisme

'Alles wat mogelijk is, werd ook met elkaar gecombineerd', zo kan men de eerste fase van de seculiere gebouwen van het historisme omschrijven. Hier volgen de verschillende stijlen, zoals neoromaans, neogotiek, neorenaissance en neoclassicisme niet de bekende ontwikkeling in de kunstgeschiedenis. De verschillende stijlen volgden elkaar niet op maar werden op wens van de opdrachtgever gecombineerd in samenspraak met de ontwerper. Deze mengvormen zijn niet altijd in de tijd te plaatsen, maar hebben wel een bepaald schilderachtig effect.

Kerkrade, Niersprinkstraat 46 en 44.

Het gebruik van architectonische citaten uit verschillende stijlperiodes wordt *historisme* of *eclecticisme* genoemd. Hier duikt in Duitsland de term 'Stil der Gründerzeit' op.³ Nieuwbouw ontstond overal en beperkte zich niet tot de nieuwe stadswijken. De tussen of bij bestaande bouw gebouwde bakstenen huizen hebben bijna allemaal een standaard plattegrond en alleen de aan de weg gelegen gevel is versierd.

De bakstenen gevels zijn gestuukt. Door de gevel te schilderen werd een natuurstenen gevelbekleding gesimuleerd. Soms zie je stenen blokken

met voegen, die gemodelleerd worden met een netwerk van horizontale en verticale lijnen. In de vroege en eenvoudige voorbeelden, zijn de gevels alleen bij de randen met hoeklijsten of ter hoogte van vloeren of langs de dakrand versierd met meer of minder sterk geprofileerde kroonlijsten.

Vooraf in het aanbrengen van details zijn verschillende stijkenmerken waar te nemen. In een fabriek geprefabriceerde ornamenten zoals consoles, kapitelen, florale motieven of hoofden werden door een stukadoor aan de gevel aangebracht. Het zou te duur zijn deze onderdelen voor iedere locatie afzonderlijk te modelleren. De geveldecoratie concentreert zich vooral rond en in de topgevel. Vaak is het raam van de eerste verdieping waar de duurdere appartementen waren gesitueerd, rijk versierd.

De bandbreedte van de gebruikte stijlelementen varieert van neogotiek tot barok en Art Nouveau en vormt een bijna onuitputtelijk reservoir. Gebogen

Kerkrade, Akerstraat 107, topgevel.

Heerlen, Akerstraat 34, Pancratiusplein 48 en Akerstraat 9-11, vensteromlijstingen.

topgevels, zoals bij het huis aan de Akerstraat 107 in Kerkrade met prachtig omlijste hartvormige cartouches en kapitelen, die aan triglifien doen denken, geven de panden het uiterlijk van een barok paleis.

De gepleisterde gevels bleven lange tijd modern. Bij de jongere voorbeelden werd het mengen van individuele vormen verminderd ten gunste van het totaalbeeld, zoals bij het in 1901 ontworpen woonhuis door architect Oostwijk aan de Akerstraat 71 in Heerlen duidelijk te zien is. De tweedeling in de plattegrond is aan de gevel af te lezen. Achter de voordeur liggen de hal en het trapenhuis. De bredere rechter zijde bevat de salon en de eetkamer. Dit gedeelte wordt behandeld als een risaliet en springt slechts licht voor de rooilijn. Dit deel van het pand wordt bekroond door een imposante topgevel, gedecoreerd met rechthoekige, met slingers gevulde velden. Twee schelpen, de obelisk op de

Heelen, Akerstraat 71

Kerkrade-Eygelshoven, Torenstraat 6, de villa 'Glück Auf' van Raymond Pierre, gebouwd in 1901

hoeken en de opbouwvazen werden ontleend aan de Renaissance. De ronde omlijsting van de ramen op de begane grond is typisch voor de tijd rond 1900.

Het ligt voor de hand dat de grootte van het huis in relatie staat tot het bezit van de opdrachtgever. Rijke inwoners lieten op groter percelen aan de rand van een dorp of stad vrijstaande woningen bouwen, de zogenaamde villa's.

Op enige afstand van de openbare weg, op een heuvel aan de rand van Kerkrade-Eygelshoven, werd in 1901 villa 'Glück Auf' opgetrokken voor de directeur van de voormalige mijnbouwbedrijf 'Laura en Vereniging', Paul Hubert Raymond Pierre. Het huis werd vanaf 1925 tot de conversie naar appartementen enkele jaren geleden als kantoorgebouw gebruikt voor het beheer van de mijn. De decoratieve elementen in de vorm van een wapen met hamer en beitel op de gevel boven de hoofdingang en in de gevel verwijzen naar de mijnbouw.

Een typisch element in de villabouw is de aan de zijkant geprojecteerde toren. Deze herbergt in veel gevallen de trap of dient als belvédère en is daarom op de bovenste verdieping voorzien van een terras of ramen om van het uitzicht te kunnen genieten. Met de bouw van een toren knoopte een opdrachtgever aan bij de kastelen en de grootse architectuur van het feodale tijdperk. Op deze wijze werd een bijzondere blikvanger gecreëerd.

Neorenaissance

Er zijn verschillende redenen te geven die aanleiding gaven tot een opleving van de Renaissance. Vanuit een groeiend nationaal gevoel werden veel openbare gebouwen, zoals gemeentehuizen, stations en musea, gebouwd in deze stijl. In bijna elke grote stad zijn tal van voorbeelden te vinden van gebouwen uit de periode van de vijftiende tot en met zeventien-

de eeuw die voor diverse bouwmeesters van het historisme model stonden. De opdrachtgevers uit het eind van de 19de en begin 20ste eeuw wilden met de verwijzing naar en gebruik van de stijlen uit de stedelijke bloeitijd met de nieuwe bouwwerken voornaamheid en betrouwbaarheid uitstralen.

Met zijn ontwerpen voor het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam bouwde Petrus Josephus Hubertus Cuypers voort op deze modellen.⁴

Heerlen, Akerstraat 90, Villa Dautzenberg (Dresens)

Kerkrade, Markt, raadhuis.

Hij creëerde bovendien een patroon voor een aantal van de latere werken. De gevels van bouwwerken in de neorenaissance stijl worden voornamelijk bepaald door afwisseling van rode bak- en gele natuursteen. Bij eenvoudiger gebouwen werd natuursteen soms vervangen door stucwerk.

Behalve het voormalig 19de-eeuwse raadhuis van Heerlen, dat werd afgebroken ten behoeve van een nieuw gebouw,⁵ geldt het raadhuis op de Markt in Kerkrade als een belangrijk voorbeeld van een openbaar gebouw. Laatst werd gerealiseerd door architect Cornelus Duykers in 1912-1913.⁶ 'Senatus Populusque Kerkradiensis' [SPQK] is het opschrift op de gevel, dat net als de stilistische elementen ontleend is aan de antieke wereld. De twee belangrijkste verdiepingen verheffen zich boven een gedrongen basement. De hoofdingang in het midden wordt bereikt door een dubbele trap met rechte vluchten. De middelste drie van de zeven vensterassen zijn samengetrokken tot een risaliet, bekroond met een trapgevel. Daarachter verheft zich een kleine toren met een open lantaarn en meerdelige helm. De basisstructuur komt overeen met het door Pieter Post ontworpen stadhuis van Maastricht (1656). De verwantschap van het Kerkrade raadhuis met het voormalige raadhuis van Nieuwer-Amstel aan de Amsteldijk 67 te Amsterdam uit 1894 kan niet worden ontkend. Met het kleurrijke samenspel van verschillende bouwmaterialen, de zogenaamde speklagen, creëerden de ontwerpers een visueel brandpunt, dat afhankelijk van de grootte van het object rijk of bescheiden uitvalt. Telkens zien we trapgevels, doorlopende vensterbanken en waterlijsten en de verschillende gekleurde sluitstenen, zoals bij het woonhuis Willemstraat 19 in Heerlen.

Het pand Oranje Nassaustraat 45 valt op door de aansluiting bij de gevelwand. De dakaanzet is verborgen door een borstwering met siervazen. De driedelige balustrade is gemetseld tussen diagonaal geplaatste pinakels. De natuurstenen vensteromlijsting doet vermoeden dat er oorspronkelijk kruisvensters waren. In plaats van decoratie met schelpmotieven werden de gebogen spaarvelden boven de ramen op de eerste verdieping met diagonaal gemetselde baksteen gevuld.

Heerlen, Oranje Nassaustraat 45.

Heerlen, Willemstraat 19

Heerlen, Geleenstraat 37

Jugendstil / Art Nouveau

Een eerste reactie op het historisme kwam rond 1895. Echter, de Art Nouveau of Jugendstil kwam niet met radicaal nieuwe oplossingen voor plattegronden of de indeling van woonhuizen. Nieuwe bouwmaterialen zoals staal en glas werden gebruikt en in het zicht geplaatst. Nieuwe decoratieve elementen bleven bijna uitsluitend beperkt tot de decoratie.

Heerlen, Willemstraat 15

Een typische Art Nouveau gevel heeft het pand aan de Heerlense Willemstraat 15. Het toegevoegde stucwerk vult de muurvlakken tussen de ramen en doet denken aan zeer fragiele lateien. Het spel van de lijnen komt voort uit organische vormen in de natuur. De motieven doen hier aan als smeedijzeren hekken die klimplanten kopiëren, maar minder speels. De afzonderlijke vormen worden herleid tot hun elementaire geometrische vormen en werken abstract. Eenzelfde concept hanteerde de ontwerper van de voorgevel van het huis in de Geleenstraat 37 te Heerlen. De geleding met geglazuurde klinkers, het benadrukken van de as waar zich vanouds de ingang bevond met een topgevel, de balustrade en het gebogen fries zijn nog duidelijk toe te schrijven aan het historicisme. Het zorgvuldig gebruik van contrasterende rode baksteen in stroken die zowel de ronde ramen omlijsten als de rechthoekige erker benadrukken, is een moderner element van het huis.

Neoclassicisme

De Art Nouveau heeft als speelse stijl een betrekkelijk bescheiden rol gespeeld in de bouwwereld vanwege het gebruik van erg kostbare en zeldzame materialen in verhouding tot de praktische bruikbaarheid. Interessant is dat zich rond 1910 een tweede benadering aandient. Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) kan worden aangeduid als de creatieve architect die een belangrijke rol speelde bij de overgang van het historicisme naar moderniteit in Nederland.⁷ In Parkstad Limburg is zeker het werk van Jan Stuyt aan te duiden als een vernieuwing vanuit het historicisme.⁸

In zijn plannen voor het St. Elisabethziekenhuis (Vroedvrouwenschool), dat vanaf 1920 aan de Zandweg in Heerlen tot stand kwam, en de in 1913-1920 gebouwde Ambachtschool aan het Burgemeester De Hesselleplein herhaalde hij in het groot de ontwerpideeën die hij bij zijn villa's ontwikkelde.

Vanuit de Akerstraat vertakt zich een toegangsweg naar de Molenberg. Mar-kant tegenover het begin van deze weg bouwde Jan Stuyt in 1912-1913 een ruime eengezinswoning voor zakelijk directeur Haex van de Oranje-Nassaumijnen. Het volledig witgepleisterde huis van twee verdiepingen heeft een hoog schilddak. Met zijn drie vensterassen is de gevel symmetrisch opgebouwd. Hoewel de ramen in de buitenste assen groter zijn, ligt de nadruk op de mid-

denpartij met de entree met het halfronde bovenlicht, de smeedijzeren luifel en de grote dakkapel. Een variatie op dit ontwerp paste de architect in 1919 toe bij de villa Duysens in de Honigmannstraat in Heerlen. Stilistisch kan men het hier genoemde werk van Jan Stuyt omschrijven als neoclassicisme. Alle ontwerpen zijn gebaseerd op speciaal ontwikkelde theorieën.⁹

Heerlen, Akerstraat 126, voormalige Villa Haex

Kerkrade Grupello- en Poststraat, details

Ook het neoclassicisme greep terug naar historische stijlen. Details zoals erkers, kolommen of de typische op Sebastiano Serlio (1475-1554) teruggaande en de door Andrea Palladio (1508-1580) verder ontwikkelde driedelige vensters vallen op. Maar de gevels verhullen meer: ze werken harmonieus en rustig, omdat ze zijn gebaseerd op menselijke verhoudingen.

De bouw van woonwijken

Een zeer speciale rol in het studiegebied speelt de bouw van nieuwe wooncomplexen, de 'kolonieën', zoals ze in de voormalige mijnstreek worden genoemd. Met de gestage groei van de kolenmijnen die in handen van de staat of van particuliere ondernemers waren, is het beeld van een landelijke streek omgevormd naar dat van een industrieel landschap. In 1900 werkten er ruim 1100 mensen in de kolenmijnen van Limburg, in 1925 al 30.000.¹⁰ Veel arbeiders kwamen uit vooral noordelijk Nederland en uit het buitenland. De meesten brachten hun familieleden mee. Dus de vraag naar betaalbare huisvesting steeg onevenredig mee.

Heerlen-Beersdaal, Sittarderweg, rug-aan-rugwoningen

De in de eerste fase ontstane kolonieën werden gebouwd door de werkgevers om hun werknemers zoveel mogelijk permanent te binden aan het bedrijf. Ze zijn meestal gelegen in de nabijheid van het bedrijf. De grond was er goedkoop en de werknemers konden hun baan uitoefenen zonder van het openbaar vervoer gebruik te hoeven maken.

Omdat verschillende ondernemers, zoals de gebroeders Honigmann, uit Duitsland kwamen, zijn er overeenkomsten met bijvoorbeeld de woonwijken van Krupp gebouwd na 1893 in Essen-Rüttenscheid/Alten-

hof. Als vroege voorbeelden kunnen de tussen 1905 en 1909 door de Oranje Nassau gebouwde kolonieën Leenhof I en II op de grens tussen Heerlen en Schaesberg worden genoemd. De huizen hebben slechts een paar kamers en zijn gecombineerd in groepen van vier. Deze 'rug-aan-rugwoningen' liggen aan twee zijden ingebouwd, waardoor het ventileren bemoeilijkt wordt. Hoewel de huizen zijn omgeven door grote tuinen, waar bewoners groenten en aardappelen verbouwden, gaven de kruisende straten een eentonig beeld en wordt de herinnering aan een kamp opgeroepen. De kleine huizen zijn gebouwd in baksteen.

In Kerkrade-Hopel werd voor 'Laura en Vereniging' in 1907 een kleine kolonie van witgekalkte dubbele huizen of geschakelde woningen, ontworpen door de architect Albert Reichpietsch, afkomstig uit Witten bij Dortmund. Decoratieve accessoires aan gevels en op daken geven de 47 woningen in 11 verschillende uitvoeringen een sierlijke indruk.¹¹

Kerkrade-Eygelshoven, Laurastraat, voormalige beambtenwoningen (A. Reichpietsch).

De huizen van Oranje-Nassaumijnen in de kolonie Beersdal (1911-1918) zijn gedeeltelijk bepleisterd en witgeschilderd en deels in schoon metselwerk uitgevoerd.

Hoe belangrijker de rol van het individu was in de hiërarchie van de mijnen, hoe groter en duurder de huizen waren. Op veel plaatsen in Parkstad Limburg zijn nog steeds beambtenwoningen te vinden. Leidinggevend, zoals (hoofd-)opzichters en personeelsfunctionarissen, werden beambten genoemd en behoorden tot de beter gesitueerden.

Kerkrade-Hopel, Merelstraat 8 en 6, voormalige mijnwerkerswoningen (A. Reichpietsch).

Naast de steenkoolmijnen hebben vooral woningcorporaties van katholieke huize zich op grote schaal met de woningbouw in Zuid-Limburg bezig gehouden. Mede op initiatief van dr. H.A. Poels werd in 1911 de koepelorganisatie voor woningbouwverenigingen 'Ons Limburg' opgericht. In 1949 hadden de woningbouwverenigingen binnen het verband van 'Ons Limburg' bijna 6300 woningen gebouwd. Daarnaast bouwde de vanwege de particuliere geldstroom aan 'Ons Limburg' gelieerde Stichting 'Thuis Best' nog eens zo'n 3700 woningen. Andere woningcorporaties, zoals de socialistische 'Glück Auf', die voor spoorwegpersoneel 'Samenwer-

king' of de protestantse woningcorporatie 'De Voorzorg' beheerden in 1949 zo'n 2000 woningen.¹² 'Ons Limburg' faciliteerde om fatsoenlijke, menswaardige huizen te bouwen, door grootschalige aankoop van goedkope grond (via de N.V. Bouwgrondmaatschappij 'Tijdig'), bouwmaterialen, het geven van leningen en andere vormen van ondersteuning. Het was vooral de eerste door 'Ons Limburg' aangestelde architect Jan Stuyt die het idee van 'tuinstad' in de mijnstreek introduceerde.¹³ De hiertoe te rekenen kolonieën, waarvan hij er vele ontwierp, zijn fundamenteel verschillend van de eerder beschreven mijnwerkersbuurten.

Een van de grootste en nog steeds indrukwekkende kolonieën werd gebouwd op de Molenberg in Heerlen. Rekening houdend met een langer bestaande weg ontwikkelde Jan Stuyt een afwisselend systeem van wegen. In 1915 werden de eerste 57 woningen gebouwd aan de Kerkraderweg. De grootste groep met 404 huizen en 18 winkels zouden worden toegevoegd in 1919. Aan de kolonie op de Molenberg is het onderliggende hiërarchische systeem duidelijk af te lezen. In tegenstelling tot de meer voorkomende situatie staat het huis van de directeur hier niet op het hoogste punt, maar aan de voet van de toegangsweg. De huizen voor de beambten liggen vanaf de directeurswoning aan de Akerstraat in het schilderachtige dal van de Caumerbeek en heuvelopwaarts richting de arbeiderswoonwijk.

Heerlen, Molenberg, Joost van Vondelstraat.

Jan Stuyt had niet alleen voor de grotere en duurdere woningen speciale ontwerpen ontwikkeld, maar ook het grote aantal te bouwen arbeiderswoningen. In die ontwerpen werden lange rijen langs de straten vermeden. Blokken van acht tot tien woningen werd als maximum aangehouden. Kleine trucjes, zoals het laten verspringen van de goothoogte, het draaien van de daknok op de hoeken van een blok en het vooruit laten springen van bepaalde delen voorkwam een stereotypisch en eentonig effect. Dakkapellen, hoekblokken en grote variaties in de deuroplijstingen

geven het idee met individuele woningen te maken te hebben.

Bij de toewijzing van woningen werd rekening gehouden met de positie van het individu in het bedrijf. De beter betaalden bijvoorbeeld, kregen een grotere voortuin of zelfs een half rond bovenlicht boven hun voordeur. Vakwerk, zelfs als het hout alleen is aangeduid in verschillende kleuren geschilderd stucwerk, en het gebruik van schilddaken of rolluiken sluiten aan op de regionale ontwerpmethoden van een voormalig agrarisch gebied.

Architecten en bouwmeesters

De eerste grote groep van architecten omvat de door het Ministerie van Waterstaat aangestelde architecten. Hun ontwerpen zijn nog sterk beïnvloed door het classicisme. Pas na 1850, toen de kerkgebouwen een aanzienlijk deel van de bouwsector gingen uitmaken, dienden zich specialisten aan die zichzelf als kerkbouwers opwierpen.

Slechts een klein aantal architecten uit deze generatie voltooide een opleiding bouwkunde op hoger niveau. De meesten kwamen uit de praktijk en hebben het vak geleerd als gezelf of meester als vervolg op een school op zondag. Daar leerde men tekenen en verkreeg men in de leerwerkplaatsen stijlgevoel uit de educatieve verzamelingen met gipsmodellen van architectonische details en

beeldhouwwerk. Veel van deze jonge mannen werden door hun leermeesters als opzichter ingezet bij lopende bouwprojecten. Natuurlijk hebben de meesters op die wijze het werk van hun werknemers sterk beïnvloed.

In Nederland zijn veel kerkbouwers als leerling begonnen in het bureau van Petrus Josephus Hubertus Cuypers in Roermond. De belangrijkste in Limburg actieve leerlingen waren Johannes Kayser,¹⁴ Caspar Franssen en Jozef Seelen. Op hun beurt hadden zij weer invloed op de volgende generatie van architecten, waartoe Theophile van Kan¹⁵ Jos Cuypers, Jos Seelen, Jan Stuyt en Jos Klijnen behoorden.

Een van de weinige Duitse architecten, Hermann Josef Hürth uit Aken, werkte in Simpelveld. Hij kreeg daar een opdracht, omdat hij eerder werkzaamheden had verricht voor de Zusters van het arme kind Jezus in Aken.

Opvallend is dat de meeste architecten een kantoor voerden in de nabije omgeving van de bouwprojecten. Zo had de Haagse architect Stuyt een kantoor in Heerlen. Als opzichter bij de bouw was hun aanwezigheid op de bouwplaatsen van essentieel belang. Met de beperkte vervoersmiddelen moesten ze tot de uitbreiding van het spoorwegennet afzien van verre reizen. Cuypers woonde een tijd in Amsterdam vanwege een aantal bouwprojecten in het noorden van het land.

Slotbeschouwing

Met de uitvoering van de ontwerpen van Hendrik Petrus Berlage begon een verandering in de heersende architectuuropvatting. Nieuwe eisen voor gebouwen en plattegronden, het gebruik van nieuwe bouwmaterialen en gemechaniseerde productiemethoden leidden tot herziening van het traditionele gedachtegoed. De Amsterdamse School, het internationalisme en functionalisme gingen het architectonische vocabulaire bepalen. Traditionele stromingen,

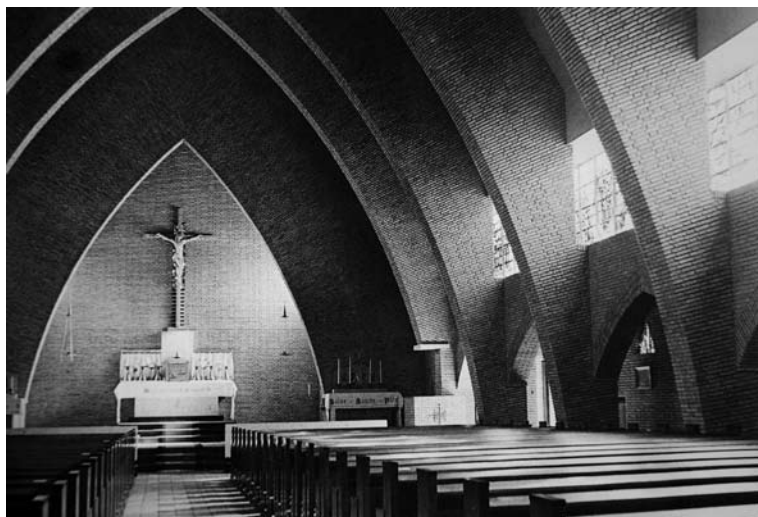
zoals het 'tweede historisme' kunnen echter niet volledig worden uitgevlakt en blijven min of meer duidelijk in de ontwerpen uit die periode af te lezen.

Zelfs in de jaren 1920 blijven bij traditionele bouwprojecten, zoals bij kerken, basisvormen als een kruisvormige plattegrond, de basilicale doorsnede, kruisribgewelven en rondboog- of spitsboogvensters herkenbaar. Details als kapitelen, pilasters en rondboogfriezen werden als wandgeleding gekopieerd of vaak ook op modernere wijze geïnterpreteerd en vormgegeven. Ik wijs op twee kerken met romaanse elementen: de St.-Remigiuskerk in Simpelveld¹⁶ en de Heilig-Hartkerk in Kerkrade-Haanrade.¹⁷

Een vooral op de gotiek gebaseerde vormentaal werd gebruikt bij de Franciscus van Assisikerk aan de Laanderstraat,¹⁸ de Heilig-Hartkerk aan de Meezenbroekerweg,¹⁹ en de kapel van St. Bernardinus van Siena bij het Bernardinuscollege aan de Akerstraat in Heerlen.²⁰ De ornamentiek en vooral de voor die bouwtijd typerende parabolische bogen geven de ontwerpen een verticaal en gotisch karakter.

Simpelveld, St. Remigius

Heerlen, Akerstraat, kapel van het Bernardinuscollege

Parkstad Limburg verandert rond de overgang van de 19e naar de 20e eeuw van een agrarische regio in een industriële. Sinds het sluiten van de mijnen vanaf het midden van de jaren 1960 zijn vele beeldbepalende elementen uit dat tijdperk voorgoed verdwenen. Hoe sterk de industrialisatie de leefomgeving heeft bepaald, is nu vrijwel uitsluitend te zien in musea, zoals het Discovery Center Continium in Kerkrade en het Nederlands Mijnmuseum in Heerlen. Mijnen en fabrieken zijn met de grond gelijk gemaakt. Wat nog rest aan relikwieën uit de mijnbouwperiode - kerken, scholen, commerciële gebouwen en mijnkolonieën - is daarom van grote waarde.

In de periode van het historisme ontstonden veelzijdige oplossingen voor de gevarieerde bouwopdrachten. De in mijn artikelen voor Parkstad Limburg beschreven bouwwerken zijn karakteristiek voor deze historische periode. Lang heeft men de producten van het historisme beoordeeld als ziellose kopieën van het verleden en als niet waardevol bestempeld. Tegenwoordig zou niemand meer op het idee komen een gebouw uit 1870 of 1905 af te breken. In plaats daarvan wordt gelukkig veel energie en geld in het onderhoud en behoud van deze bouwwerken gestoken en hopelijk blijft dat ook zo. Elk object heeft waarde, niet alleen voor de eigenaar, maar ook voor zijn omgeving. Het architectonisch erfgoed uit de begintijd van de mijnbouwperiode is van blijvende betekenis voor de kleurrijk historische verbeelding van stad en platteland.

* Dr. Ing. Holger A. Dux is bouwhistoricus en medewerker van de Volkshochschule in Aken, stadsgids en actief in historische verenigingen en op het gebied van monumentenzorg.

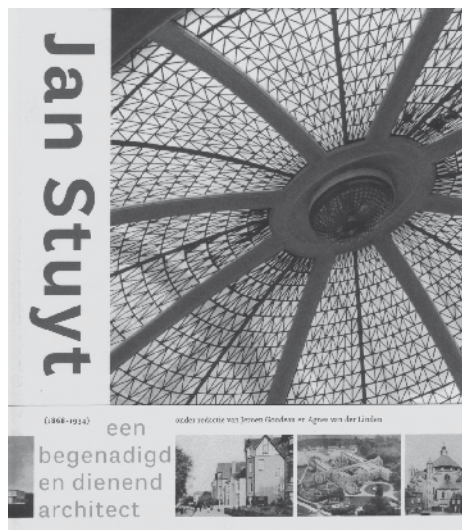
Noten:

1. De auteur dankt Sander van Daal en de redactie voor de vertaling in het Nederlands en enkele inhoudelijke verbeteringen. Voor een lijst van gebruikte literatuur verwijzen we naar het eerste deel van het artikel in *Het Land van Herle*, 2010-4.
2. Een andere goedkope methode was om gegalvaniseerde plasticen van hout of gips aan te brengen. Hierbij worden de figuren elektrolytisch van een dun laagje metaal voorzien. Een van de belangrijkste leveranciers voor dit soort grafversieringen in Duitsland was de Württembergische Metallwarenfabrik in Geislingen/Steige.
3. Onder 'Gründerzeit' verstaat men in Duitsland de jaren onmiddellijk na de oprichting van het Duitse Keizerrijk in 1871. Als gevolg van de Franse herstelbetalingen van de verloren oorlog van 1870-71 stroomden grote sommen geld naar Duitsland. Een groot deel van het kapitaal werd gebruikt voor de oprichting van bedrijven. Door gebrek aan commerciële of technische kennis verdwenen de meeste hiervan al snel. Deze economische fase bleef beperkt tot een paar jaar. In de kunst en cultuur wordt de 'Gründerzeit' geplaast in de laatste drie decennia van de 19e eeuw.
4. Amsterdam, Centraal Station 1875-1889 en Rijksmuseum 1876-1885.
5. Dit voormalige Heerlense raadhuis werd in 1878 gebouwd aan de Geleenstraat naar plannen van J. Kayser (zie noot 14) en na voltooiing van het huidige raadhuis van Frits Peutz afgebroken. Zie: Joosje van Geest, *Architectuur en stedenbouw 1850-1940: Heerlen* [Zwolle 2003], 15.
6. Cornelus Duykers (1879-1944) was architect en latere directeur van de Algemene Technische Dienst in Kerkrade. Zie: M. Kockelkoren, *De geschiedenis van het Kerkradse raadhuis* [Kerkrade 1997].
7. Hendrik Petrus Berlage (1856-1934), architect. Enkele belangrijke werken: Amsterdam, Gebouwen voor 'De Nederlanden van 1845' 1894ff; Amsterdam, Beurs 1896-1903; Amsterdam, Nieuwe Amstelbrug 1899-1903; London, Holland House, 1914-16; Den Haag, Gemeentemuseum 1914-1935; Den Haag, Christian Science Church 1925/26.
8. Zie voor een recente biografie: Jeroen Geudeau en Agnes van der Linden (red.), *Jan Stuyt (1868-1934), een begenadigd en dienend architect* [Nijmegen 2011].
9. Holger A. Dux, 'Herkunft und Anwendung der architektonischen Formen im Werk von Jan Stuyt', in: R. Rolf (red.), *Vitruviuscongres: Heerlen 13, 14, 15 oktober 1995, Maastricht 24 oktober 1995* [Heerlen 1995]. Vitruvianum-publicaties nr. 1.
10. Van Geest, 19.
11. W. Nolten, *De Hopel, een plekje apart* [Eygelslooven 1982], 15.
12. Van Geest, 22.
13. De tuinstadgedachte komt oorspronkelijk uit Engeland, waar zij rond 1898 door Ebenezer Howard ontwikkeld werd. Een van de bekendste Duitse tuinsteden is Dresden-Hellerau. Beringen in België is een ander voorbeeld.
14. Johannes Hermandus Julius Kayser (1821-1917) was vanaf 1873 stadsbouwmeester van Venlo. Werken o.a.: Maastricht, St. Petrus 1872/73, Maastricht, Kerkhofkapel 1885-1890; Wittem, Klooster 1890-1895; Vaals, St. Paulus 1891-1893.
15. Theophile van Kan (1883-1914) was aanvankelijk werknemer van Johannes Kayser in Maastricht en van 1913 tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog gemeentearchitect van Heerlen. Werken o.a.: Maastricht, Klooster Opveld 1910; Heerlen, Schoolstraat, Atelierwoning 1910.
16. 1921 van Caspar Franssen.
17. 1931 van C.J.H. en J. Franssen.
18. 1921-1923 van F.G. Buskens uit Rotterdam.
19. 1924-1927 van Jos Wiolders.
20. 1930 van Jos Wiolders.

AANGESTIPT ...

Door Roelof Braad en Wim Nolten

Jan Stuyt (1868-1934), een begenadigd en dienend architect

Onder redactie van Jeroen Goudeau en Agnes van der Linden [Nijmegen 2011]. Nijmeegse Kunsthistorische Studies XVIII, 240 blz., geïll., ISBN 978-94-91226-01-4. Prijs: € 29,95.

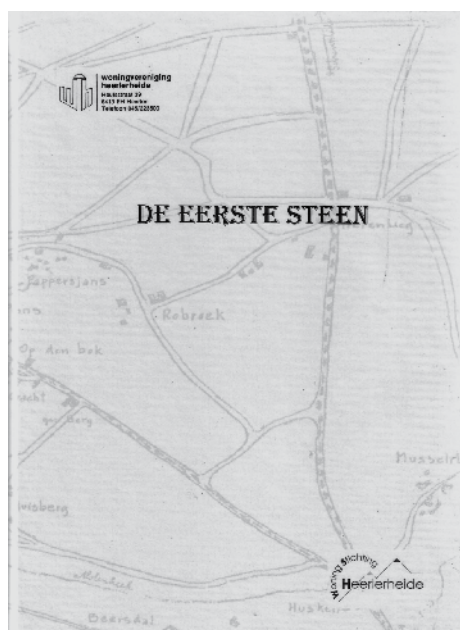
Architect Jan Stuyt is in onze regio bekend van onder andere de bouw van de Vroedvrouwenschool, de LTS, sociale woningbouw voor ons Limburg, villa's in het 'Molenbergpark' en noem maar op. Het werd tijd dat eens wat meer aandacht wordt besteed aan zijn oeuvre in een biografisch overzichtswerk. Samenstellers en auteurs van het onderhavige boek, beogen echter niet een uitputtende biografie van Stuyt te geven, maar belichten in een aantal hoofdstukken leven en werk van deze diep gelovig rooms-

katholieke architect. Overal in het land staan kerken met zijn signatuur, Haarlem, Nijmegen, Utrecht, Amsterdam, Groenlo, Groningen, Harmelen, Valkenswaard, Heerlerheide, om maar eens wat kerken uit diverse windrichtingen te noemen. Het past dat kleinzoon Jan Stuyt SJ in het voorwoord even de herinneringen aan zijn grootvader mag ophalen. In de inleiding verantwoorden de redacteurs de keuze voor 2011: precies een eeuw nadat de Heilig Land Stichting bij Nijmegen werd opgericht, en kort na de voltooiing van de restauratie van een van Stuyts belangrijkste bouwwerken, de Cenakelkerk. Het boek bevat zes thematische bijdragen en drie systematische overzichtslijsten van Stuyts oeuvre, zijn publicaties en een uitgebreide literatuurlijst.

Een quick scan door de hoofdstukken leert echter dat er al heel gedegen en goed werk is verricht. Het boek mag wat mij betreft best al een uitgebreide biografie heten. Ik geef u een snel overzicht: Caleidoscoop van een leven (Jeroen Goudeau en Agnes van der Linden), Jan Stuyt, of: wat is moderne architectuur? (Kees van der Ploeg), Woningen voor welgestelden (Agnes van der Linden), 'den bouw van eene kerk met pastorie en klooster cum annexis' (Andreas Caspers), Rond een eivormige koepel: het klein-seminarie Hageveld van Jan Stuyt (Kees Veelenturf), De uitdrukking van denkbeelden (Jeroen Goudeau), Het oeuvre van Jan Stuyt (Agnes van der Linden).

Een goed boek dus om kennis te maken met het veelzijdige werk van Jan Stuyt. Ook vele gebouwen in onze regio worden genoemd en getoond, hoewel niet uitgebreid beschreven. Wat dat betreft zijn er zeker nog hoofdstukken aan deze biografie toe te voegen, voor zover ze niet in de literatuurlijst al zijn opgesomd. Zo verschenen al publicaties over het oeuvre van de architect in de mijnstreek,

over de Vroedvrouwenschool en de LTS. Meer aandacht mag nog komen voor de villabouw en de rol van de architect in sociale woningbouw van 'Ons Limburg', met name ook voor zijn samenwerking met architect A.J. Bartels. Ook de periode dat hij met of bij Jos. Cuypers werkte mag misschien nog wat meer diepgang krijgen. Voor zowel de periode met Cuypers als die met Bartels is het een uitdaging uit te vinden wie wat in de diverse ontwerpen aan 'moderne' structurelementen heeft ingebracht. Omdat geen bestekkenlijst van Stuyt bevaard is, moet het aardig wat werk geweest zijn om uit literatuur en archieven een dergelijke lijst samen te stellen. De lijst zal - net als de biografie - zeker nog niet compleet zijn. De auteurs roepen op aanvullingen (en ook foutjes) aan hen door te geven, zodat misschien over enkele jaren het beeld van deze vermaarde architect nog wat beter aan ons getoond kan worden. [RB]

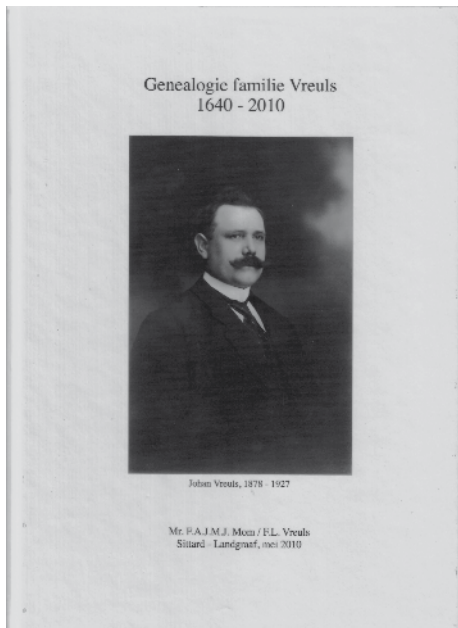

De eerste steen

Een historisch overzicht van de voormalige woningvereniging/woningstichting Heerlerheide. Door H.J. Hoofs [Heerlen 2010]. Uitgave in eigen beheer, 64 blz. geïll.. Niet te koop [raadpleegbaar in de bibliotheek van Rijkshet].

Begin 2010 kwam een deel van het archief van de voormalige woningstichting in handen van de Heemkundevereniging Heerlerheide. De in 1913 op mede-initiatief van Dr. Poels opgerichte woningvereniging Heerlerheide sloot zich – uiteraard - onmiddellijk aan bij de woningkoepel 'Ons Limburg'. In 1994 wordt de vereniging omgevormd tot Woningstichting Heerlerheide, die per 1999 fuseert met de Woningstichting Heerlerbaan tot *Stichting Wonen Parkstad*. Deze gaat enkele jaren later op in Woningstichting Weller. In het goed geïllustreerde werk wordt vooral aandacht gegeven aan de ontwikkeling van de organisatie, maar ook aan de ontwik-

keling van Heerlerheide in de 20ste eeuw. Woningvereniging Heerlerheide bouwde er de eerste 200 woningen al in 1914 (Nieuw-Einde en De Keek). Een deel ervan is al weer afgebroken en vervangen door nieuwbouw in de jaren na de mijnsluiting. Op het moment van fusie had de woningvereniging 2059 woningen in beheer. Het boek moet gelezen zijn om de stedenbouwkundige ontwikkeling van Heerlerheide te kunnen plaatsen. [RB]

Genealogie familie Vreuls

Samenstelling: F. Mom en F. Vreuls, [Sittard-Landgraaf 2010]. Uitgave in eigen beheer, 244 blz. geïll. Prijs: € 37,50.

Info: OCGL, An de Voëgelstang 12, Landgraaf, www.heemkundelandgraaf.nl.

In mei 2010 verscheen van de hand van F. Mom en F. Vreuls een genealogie van de familie Vreuls over de periode 1640-2010. Het boek omvat 244 pagina's en is rijk geïllustreerd met foto's, deels in kleur, schema's en een tekening. Het is opgedragen aan Johan Vreuls 1878-1926 (143-150). Het boek heeft zeven hoofdstukken, een slotwoord, bijlagen en een echtparenregister. Helaas ontbreekt een index op personen en is de bronvermelding te summier en te algemeen. Te vaak wordt verwezen naar: 'Diverse...'

Een (kort) historisch overzicht van het onderzoeksgebied ware gewenst, vooral voor buitenstaanders. Er is gekozen voor een nummering

per hoofdstuk en niet, zoals gebruikelijk in de genealogie, vanaf de stamvader doorlopend. Dit bevordert de overzichtelijkheid niet, zeker niet bij de grotere gezinnen. Per hoofdstuk worden wel aanvullende gegevens vermeld. Voor de naaste familieleden is het boek beslist een aanwinst, omdat (bijna) alle personen vastgelegd zijn en het boek voor het nageslacht een goed naslagwerk is. Jammer dat niet iedereen meedeed, maar deze mening dient men te respecteren. Hopelijk gebeurt dit wel bij een herdruk, zodat het werk 'completer' wordt en enige onnauwkeurigheden verdwijnen. Zoals de dubbele paginering en spel- en taalfouten (Zwangsmühle 1; bijvoorbeeld 2; interium 199).

Het boek is rijkelijk voorzien van oude foto's met onderschriften. De genealogische gegevens worden correct weergegeven, al blijft de weergave van familienamen een punt van discussie. Plaatsnamen worden door elkaar gebruikt; correct is Ubach over Worms/Groenstraat, waarbij de laatste ter nadere oriëntering dient. Informatief waardevol zijn perceelindelingen (19, 106), illustratief de kopieën (22/23, 26) en de pentekening (122).

De overzichten, van wijlen Carl Specker, zijn correct en duidelijk, het stamboomoverzicht daarentegen is onleesbaar (213/214). Een uitklapbaar vel achterin met een schema zou bij een grote familie als de onderhavige overzichtelijker zijn. Ondanks de minpunten is het een aanvulling op de LBG (Limburgse Genealogische Boekenkast). [WN]

Vertel mich nog ins get

inne vroëme keël in d'r busj
moezekrismes - d'r vuurman
en anger verhoale oet Wormhoeze

Jean Paulssen

mit tekeninge van Ger Groeneveld

Vertel mich nog ins get

Door Jean Paulssen (tekst) en Ger Groeneveld (tekeningen). [Eygelshoven, Uitgeverij-Grafisch buro Wiel Eijdem, 2010]. 241 p., ill., ISBN/EAN 978-90-813726-7-1. Prijs: € 17,50.

In november 2010 verscheen, onder bovenstaande dialectische titel, van de hand van Jean Paulssen en Ger Groeneveld hun tweede kinder(voorlees)boek in het Landgraafs, lees Rimburs, dialect. Het geheel speelt zich af in het fictief dorp Wormhuizen/Wormhoeze dat wel opvallend veel gelijkenis toont met Rimburs alias 'Brokkelzer'. Deze keer geen zware geschiedkundige verhandeling, zoals bij Quix en Hanssen, maar heel gewoon een prettig boek om (voor) te lezen en voorzien van hele fraaie tekeningen die het geheel onderstrepen. In het voorwoord refereert de streektaalfunctionaris ('inne Egelzer jong') aan alledaagse gebeurtenissen die inmiddels ook reeds historie zijn geworden. Dit soort van lokale geschiedenis, leuk verpakt in een fleurige omslag, is zinvol om gememoreerd te worden.

De inhoud is zeer de moeite waard om te lezen, vooral vanwege sommige originele dialectische omschrijvingen. Aanbevelenswaardig! 'Veul vuurlees plezeer wunscht ug og inne Egelser jong'. [WN]

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen, Brunssum en Voerendaal.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; ing. E. Peerboom-van der Meer, secretaris;
H. Otten, penningmeester; R. Braad, mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; dr. F. Gerards;
drs. K. Linders (eindredacteur); W. Nolten; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: *Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.*

ISSN 0166-2988
Jaargang 61

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,00 of € 16,00 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd.

Los nummer: € 5,- excl. portokosten.

Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz, Voerendaal / Stein

